

**Bir Nebevî Medih Şairi Olarak Yûsuf en-Nebhânî ve es-Sâbikâtu'l-Ciyâd fî Medhi Seyyidi'l-'İbâd Adlı Divanındaki
Hz. Peygamber Anlatımı**

The Narration of the Prophet in Yûsuf al-Nabhâni's (a Madîh Nabawî Poet) Work Named "al-Sâbiqâtu'l-Jiyâd fî Madhi Seyyidi'l-'İbâd

Mücahit Küçüksarı

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
Associate Professor, Necmettin Erbakan University, Faculty of
Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric
Konya, Türkiye
mkucuksari@erbakan.edu.tr orcid.org/0000-0001-7035-9420

Murat Ak

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı
Associate Professor, Necmettin Erbakan University, Faculty of
Theology Department of Turkish Islamic Literature
Konya, Türkiye
muratak@erbakan.edu.tr orcid.org/0000-0002-3434-5985

Article Information/Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 01 July/ Temmuz 2022

Accepted/Kabul Tarihi: 09 November/Kasım 2022

Published/Yayın Tarihi: 15 December/ Aralık 2022

Pub Date Season/Yayın Sezonu: December / Aralık

Volume/Cilt: 26 **Issue/Sayı:** 2 **Pages/Sayfa:** 881-902

Cite as/Atıf: Küçüksarı, Mücahit-Ak, Murat. "Bir Nebevî Medih Şairi Olarak Yûsuf en-Nebhânî ve es-Sâbikâtu'l-Ciyâd fî Medhi Seyyidi'l-'İbâd Adlı Divanı." *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/2 (Aralık 2022), 881-902. <https://doi.org/10.18505/cuid.1139331>

Küçüksarı, Mücahit-Ak, Murat. "The Narration of the Prophet in Yûsuf al-Nabhâni's (a Madîh Nabawî Poet) Work Named "al-Sâbiqâtu'l-Jiyâd fî Madhi Seyyidi'l-'İbâd." *Cumhuriyet Theology Journal* 26/2 (Aralık 2022), 881-902. <https://doi.org/10.18505/cuid.1139331>

*. Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir./The authors have no conflict of interest to declare.

*: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır./The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology/Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Mücahit Küçüksarı-Murat Ak).

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

The Narration of the Prophet in Yûsuf al-Nabhânî's (a Madîh Nabawî Poet) Work Named "al-Sâbiqâtu'l-Jiyâd fî Madhi Seyyidi'l-'İbâd

Abstract: With the prophethood of the Prophet Muhammad, the purpose and content of the madîh poems have been changed. As the Prophet Muhammad became one of the main subjects of poetry and literature with his physical and spiritual existence both in the society he lived in and in the whole of Islamic civilization. The poets compiled all the material transmitted about the Prophet in verse and prose. After that, the birth of the Prophet Muhammad, his spiritual and moral features, his miracles, his physical qualities, family life, wars, migration, his relationship with all the people who believe in him or not, in short, every aspect of him become the subjects of literary works. Madîh nabawî's historical process literature genre emerged, while the Prophet was still alive. After the Prophet Muhammad passed away, it can be said that there was a standstill period for the madîh literature lasting around five centuries. After this standstill period, with the prominent names such as Yahyâ al-Sarsarî (d. 656/1258), Majduddin al-Vitrî (d. 662/1264), Busîrî (d. 695/1296), al-Şihâb Mahmûd (d. 725/1325) and Safiyuddin al-Hillî (d. 749/1348), the brightest period began in which the madîh poems matured and turned into an independent poetry tradition. Sufi tradition also has an important role in the development of the madîh nabawî genre. The notions related to prophecy belonging to this tradition were included in Arabic poetry through mystic poets. The reflections of many mystical understandings, especially the notion of the al-Haqîqa al-Muhammedî, made itself preference felt in the madîh nabawîs. Both with the madîh nabawîs he wrote and the collections of selection, Yûsuf b. İsmâil al-Nabhânî is considered one of the names who contributed greatly to the development of the madîh nabawî genre and to its transmission from one generation to other. Yûsuf al-Nabhânî lived between 1849-1932, is an important figure and found well known for his works in many field, in particular Hadith (Narrations)and Kalam (theology). In addition to his multilateral personality, he proved himself with his works in the field of madîh nabawî and the odes he wrote. To this respect, he was called as the Hassân and Busîrî of the period. His diwan named al-Sâbiqâtu'l-jiyâd fî madhi seyidi'l-'ibâd is a small-volume and consists of ten couplet eulogies in which each letter of the Arabic alphabet is determined as a rhyme. This diwan is considered the most remarkable works among his other works and it displays the characteristics of both classical Arabic poetry and the period he lived in. Yûsuf al-Nabhânî, like many poets, wanted to express his love and affection for the Prophet Muhammad in the poems in this diwan. His desire to support the Prophet's prophethood, to consider the madîh nabawî as a sacred duty, to express his devotion to the Prophet Muhammad, to ask for intercession from the Prophet, and his believe that with the Prophet's mention his words gain value made him to write his poems. In his odes, he preferred relatively shorter ones like Khafif and Kâmil rather than long ones like Tavis and Basit, which are commonly used in Arabic poetry. He started eulogies directly with the main subject, sometimes without any preface. He kept his introductions very short. In the verses in which he praised the Prophet Muhammad, he mostly talked about his shamâil (literature on *he human aspect, life style and personal life of the Prophet*), his superior and chosen personality, his miracles, the holy lands he lived in and his companions. It should be said that al-Nabhânî has been greatly influenced by Busîrî. His couplets are generally subjected to the classical madîh nabawî tradition and al-Nabhânî does not go beyond this tradition. Sufi thought has also a great influence on the poems of al-Nabhânî. It is possible to argue that his perception of the Prophet, which developed under the influence of this thought in the poet, depicts a very philosophical and metaphysical perception. The mystical feature and concepts of Islamic thought are explicitly included in the medihs of Yûsuf al-Nabhânî, in particular starting with the tradition of Hallâc-ı Mansûr and Muhyiddin Ibn al-Arabî and focusing on the subjects of existence, knowledge and morality, which cover the whole of existence, and which centers the Prophet Muhammad in Islamic thought. According to the poet, in line with the conception of the al-Haqîqa al-Muhammedî/al-Nûr al-Muhammedî, the Prophet appears before us as the cause and the central core of a whole creation in terms of existence. The Prophet Muhammad is also the source of all knowledge and wisdom, as he is the first to be appeared/created by God Almighty and everything originated thanks to him. His knowledge encompasses all realms. From the moral point of view, the Prophet is the only perfect human being. All beauty on the earth emerges from his essence. This concept, which we can call quite philosophical and metaphysical, is clearly seen in the madîh nabawîs of Yûsuf al-Nabhânî and also reveals he adopted this mystical thought and was influenced by it.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Yûsuf al-Nabhânî, al-Sâbiqâtu'l-Jiyâd, Madîh Nabawî, al-Nûr al-Muhammedî.

Bir Nebevî Medih Şairi Olarak Yûsuf en-Nebhânî ve es-Sâbikâtu'l-Ciyâd fî Medhi Seyyidi'l-'İbâd Adlı Divanındaki Hz. Peygamber Anlatımı

Öz: Hz. Peygamber'in nübüvvetiyle birlikte medih şiirlerinin söyleniş gayelerinde ve içeriklerinde değişiklikler olmuştur. Zira Hz. Peygamber içinde yaşadığı toplumda ve İslam medeniyetinin bütününde maddî ve manevî varlığıyla şiirin ve edebiyatın başlıca konularından biri haline gelmiştir. Şairler Hz. Peygamber'e ilişkin kendilerine ulaşan bütün bir malzemeyi manzum ve mensur olarak telif etmişler, Hz. Peygamber'in doğumunu, ruhî ve ahlâkî özelliklerini, mucizelerini, fizikî vasıflarını, aile yaşantısını,

savaşlarını, hicretini, kendisine inanan ya da inanmayan bütün insanlarla olan ilişkisini, özetle ona dair her hususu edebî eserlerin konusu haline getirmişlerdir. Böylece Hz. Peygamber henüz hayattayken nebevî medhin tarihsel süreci başlamıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonraki yaklaşık beş asırlık süreçte nebevî medih alanında bir duraklamanın olduğu söylenebilir. Bu duraklama döneminin ardından Yahyâ es-Sarsarî (ö. 656/1258), Mecdüddîn el-Vitrî (ö. 662/1264), Busîrî (ö. 695/1296), eş-Şihâb Mahmûd (ö. 725/1325) ve Safiyyüddîn el-Hillî (ö. 749/1348) gibi isimlerin temayüz etmesiyle birlikte nebevî medihlerin olgunlaştığı ve müstakil bir şiir geleneği haline dönüştüğü en parlak dönem başlamıştır. Nebevî medih türünün olgunlaşp gelişmesinde tasavvufî geleneğin de önemli bir rolü vardır. Bu geleneğe ait nübüvvet telakkileri mutasavvıf şairler kanalıyla Arap şiirine dâhil olmuş ve başta Hakikat-i Muhammediye düşüncesi olmak üzere pek çok tasavvufî anlayışın yansımaları kaleme alınan nebevî medihlerde kendini hissettirmiştir. Gerek nazmettiği nebevî medihlerle gerek de seçki tarzında yaptığı koleksiyonlarla nebevî medih türünün gelişimine ve nesilden nesile aktarımına büyük katkısı bulunan isimlerden biri de Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî'dir. Yûsuf en-Nebhânî 1849-1932 yılları arasında yaşamış, Hadis ve Kelam başta olmak üzere pek çok ilim dalında kaleme aldığı eserlerle şöhret bulmuş önemli bir kişiliktir. Bu çok yönlü kişiliğinin yanı sıra nebevî medih alanında yaptığı çalışmalar ve nazmettiği kasideler ile de kendini ispatlamıştır. Bu sebeple kendisine dönemin Hassân'ı ve Bûsîrî'si gibi yakıştırmalar yapılmıştır. Arap alfabesinin her bir harfini kafiye olarak belirlediği onar beyitlik kasidelerden oluşan es-Sâbikâtu'l-ciyâd fî medhi seyyidi'l-'ibâd adlı küçük hacimli divanı da gerek klasik Arap şiirinden gerek de yaşadığı dönemden izler barındırması yönüyle en dikkat çekici eserleri arasındadır. Yûsuf en-Nebhânî, pek çok şair gibi, bu divanda yer alan şiirleri Hz. Peygamber'e olan sevgi ve muhabbetini dile getirme isteği, Hz. Peygamber'in risâletine destek verme arzusu, nebevî medhi kutsal bir görev olarak telakki etmesi, Hz. Peygamber'e olan bağlılığını ifade etmek istemesi, Hz. Peygamber'den şefaata talebinde bulunma arzusu ve Hz. Peygamber'in zikri ile sözlerinin değer kazandığına ilişkin düşüncesi gibi sebeplerle kaleme almıştır. Kasidelerinde Arap şiirinde yaygın olarak kullanılan Tavîl ve Basît gibi uzun bahirler yerine daha çok Haffî ve Kâmil gibi nispeten daha kısa bahirleri tercih etmiştir. Kasidelere bazen herhangi bir mukaddime bölümü olmaksızın doğrudan ana konuyla başlamıştır. Mukaddime bölümü olan kasidelerde ise bu bölümü oldukça kısa tutmuştur. Hz. Peygamber'i methettiği dizelerde daha çok onun şemailinden, üstün ve seçilmiş bir kişiliğe sahip olduğundan, mucizelerinden, yaşadığı kutsal topraklardan ve ashâbından bahsetmiştir. Bûsîrî'den fazlaca etkilendiği anlaşılan bu beyitlerde genel olarak klasik nebevî medih geleneğine tabi olduğu ve bu geleneğin dışına pek çıkmadığı söylenmelidir. Yûsuf en-Nebhânî'nin şiirlerinde tasavvufî düşüncenin büyük etkisi vardır. Şairde bu düşüncenin etkisiyle gelişen Hz. Peygamber tasavvurunun oldukça felsefî ve metafizik bir tasavvur olduğunu söylemek mümkündür. İslâm düşüncesinde özellikle Hallâc-ı Mansûr ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî geleneği ile başlayan, varoluşun bütünü kapsayan varlık, bilgi ve ahlak meselelerine ilişkin Hz. Peygamber'i merkeze alarak yapılan tasavvufî açıklamaların Yûsuf en-Nebhânî'nin medihlerinde açıkça yer aldığı görülmektedir. Hakikat-i Muhammedî/Nûr-i Muhammedî telakkisi doğrultusunda, şaire göre Hz. Peygamber, varlık açısından bütün bir yaratılışın sebebi ve ilk nüvesi olarak karşımıza çıkar. Hz. Peygamber, Cenâb-ı Hak'tan ilk zuhûr eden/yaratılan olması ve her şeyin kendisinden neş'et etmiş olmasıyla bütün bilgi ve hikmetin de kaynağıdır. O'nun ilmi, bütün âlemleri kuşatmaktadır. Ahlakî açıdan da varlığın nihâi gayesi olan Hz. Peygamber, yegâne insân-ı kâmilidir. Bütün güzellik de yeryüzüne kendisinden neş'et etmektedir. Oldukça felsefî ve metafizik diyebileceğimiz bu tasavvur, tasavvufî düşüncüyü doğrudan benimsemiş ve bu düşünceyi etkilenmiş olan Yûsuf en-Nebhânî'nin nebevî medihlerinde açıkça görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Yûsuf en-Nebhânî, es-Sâbikâtu'l-Ciyâd, Nebevî Medih, Nûr-i Muhammedî.

Giriş

Memdûhun ahlakî özelliklerinin vasfı, erdemlerinin ortaya dökülmesi, meziyetlerinin açıklanması ve davranışlarının övülmesi olarak tanımlayabileceğimiz medih; Arap şiirinin en köklü ve en eski temalarından biridir. İlk dönemlerden bu yana şairler medih temasına büyük ilgi göstermiş, birbirleri ile adeta bir rekabet içerisinde olmuş ve kimi zaman da geçimlerini kaleme aldıkları bu şiirlerle temin etmişlerdir. Medih şiirlerinin içeriği ve şekli zaman ve mekânın şartlarına göre farklılıklar arz ettiği gibi şairlerin tecrübe ve yeteneklerine göre de biçimlenmiştir. Örneğin gazel, atlâl,¹ tabiat tasviri, hikmet ve öğüt gibi pek çok temayı özellikle kasidelerinin mukaddime bölümlerinde işleyen şairler methiyelerini içerik olarak zenginleştirirken, Cahiliye dönemi ve bu dönemin taklit edildiği şiirlerde cesaret, cömertlik, asil soy, şarap içiciliği, savaşlarda gösterilen cengâverlik gibi cahiliye toplumunda önemsenen hasletler ve alışkanlıklar methiyelerin merkezinde olmuştur.²

¹ Arap şiirinde "el-Vukûf 'ale'l-Atlâl" olarak bilinen bu kavram; şairlerin, sevgilinin terk ettiği diyar ve bu bölgedeki kalıntıların önünde durarak ve ağlayarak şiirine başlamasıdır. Detaylı bilgi için bk. Ebû Ali el-Hasen b. Raşîk el-Ezdî el-Kayravanî, *el-Umde fî mehâsini's-şi'r ve âdâbih* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1981), 1/75-76; Ali Eminoglu, *Şekil ve Muhteva Yönünden Muallakât Kasideleri* (Konya: Aybil Yayınları, 2017), 50.

² Mahmûd Sâlim Muhammed, *el-Medâihu'n-Nebeviyye hattâ nihâyeti'l-'asri'l-Memlûki* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1996), 47-48.

Hız. Peygamber'in nübüvvetiyle birlikte medih şiirlerinin söyleniş gayelerinde ve içeriklerinde büyük değişiklikler olmuştur. Zira Hız. Peygamber, varlık âlemine ayak bastığı günden bugüne dil ve edebiyatın son derece güçlü olduğu bir toplumda peygamberlik vazifesini ifa etmiş, içinde yaşadığı toplumda ve İslam medeniyetinin bütününde maddî ve manevî varlığıyla şiirin ve edebiyatın başlıca konularından biri haline gelmiştir. Cahiliye toplumunda sahip oldukları imtiyaz ve konumu korumak isteyenler, Hız. Peygamber'e yönelik her türlü sözlü ve fiili saldırı yoluna başvururken Müslüman şairler Hız. Peygamber'i onlara karşı savunmuşlardır. Hız. Peygamber'e ilişkin kendilerine ulaşan bütün bir malzemeyi manzum ve mensur olarak telif etmişler, Hız. Peygamber'in doğumunu, ruhî ve ahlâkî hususiyetlerini, mucizelerini, fizikî vasıflarını, aile yaşantısını, savaşlarını, hicretini, kendisine inanan ya da inanmayan bütün insanlarla olan ilişkisini, özetle ona dair her hususu edebî eserlerin konusu haline getirmişlerdir.

Hız. Peygamber için söylenen methiyelerde İslam'ın ruhu ve öğretilerine ters düşen lafız ve manalar terk edilirken, İslam'a ve evrensel değerlere mutabık görülen muhteva olduğu şekilde kalmış ve daha da geliştirilmiştir.³ Böylece Hız. Peygamber henüz hayattayken nebevî medhin tarihsel süreci de başlamıştır. Nitekim Cahiliye devri şairlerinden Meymûn b. Kays el-A'sâ (ö. 7/629 [?]) Hız. Peygamber'in Mekke'de insanları yeni bir dine davet ettiğini duyunca, kendisinden mükâfat elde edebilmek adına nazmettiği bir methiye ile birlikte Yemâme'den yola çıkarak Mekke'ye gelmiştir. Ne var ki Hız. Peygamber'le görüşmek istese de İslamiyet'in güç kazanmasından endişelenen müşrikler bu görüşmeye mani olmuşlardır.⁴

Hız. Peygamber hayattayken nazmedilen methiyelerden biri de Kâ'b b. Züheyr'in (ö. 24/645 [?]) *Bânet Suâd* adıyla meşhur olan, sonraki devirlerde sayısız tahmîsi,⁵ taştîri⁶ ve muârazası⁷ yapılan kasîde-i lâmiyyesidir. Hız. Peygamber'in şairi olarak da bilinen sahâbî Hassân b. Sâbit'in (ö. 60/680 [?]) nazmettiği kasideler de nebevî medhin ilk ve en meşhur örnekleri olarak kabul edilmektedir.⁸ Bunun dışında Abdullah b. Revâha (ö. 8/629), Hız. Ebû Bekir (ö. 13/634), Hız. Ömer (ö. 23/644), Ka'b b. Mâlik (ö. 50/670) gibi isimlerin aralarında olduğu pek çok şahsiyetin Hız. Peygamber'i konu edinen mersiye⁹ yahut methiyeler nazmettiği bilinmektedir. Bazı kaynaklarda bu isimlerin sayısı yaklaşık yüz yirmi olarak zikredilirken¹⁰ bazı kaynaklarda ise bu sayının iki yüze ulaştığı görülmektedir.¹¹

Hız. Peygamber'in vefatından sonraki yaklaşık beş asırlık süreçte nebevî medih alanında bir duraklamanın olduğu söylenebilir. Bu süreçte fetihlerin genişlemesi, siyasî ve mezhepsel mücadelelerin artması gibi nedenlerle değişen şartların etkisiyle şairler farklı konulara temâyül etmişlerdir. Şiilik taraftarı şairler, Hız. Peygamber'i hilafet tartışmaları çerçevesinde daha çok otorite ve aidiyet unsuru olarak şiirlerine konu etmişlerdir. Bu duraklama döneminin ardından Yahyâ es-Sarsarî (ö. 656/1258), Mecdüddîn el-Vitrî (ö. 662/1264), Busîrî (ö. 695/1296), eş-Şihâb Mahmûd (ö. 725/1325) ve Safiyyüddîn el-Hillî (ö. 749/1348) gibi isimlerin

³ Muhammed, *el-Medâihu'n-Nebeviyye*, 48.

⁴ İsmail Durmuş, "Methiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/406-407.

⁵ Arap Şiirinde bir beytin önüne birinci mısra ile kâfiyeli üç mısranın getirilmesi ve daha sonra söz konusu beytin eklenmesiyle beş mısram meydana geldiği nazım türüdür. Yahya Suzan, "Arap Şiirinde Bir Nazım Türü: Tahmîs", *Şarkiyat* 3 (01 Nisan 2010), 55.

⁶ Şairin, başkasına ait bir şiirin her bir beytindeki sadr kısmına kendinden bir acuz, acuz kısmına ise kendinden bir sadr eklemesidir. Mûcahit Küçüksarı, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Taştîr", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 15/1 (01 Nisan 2015), 193.

⁷ Bir şairin, başka bir şairin şiirindeki sanatı veya muhtevayı beğenmesi sebebiyle, onu hicvetmeden, onun derecesine ulaşmak veya derecesini geçmek için aynı kafiye, aynı vezin ve aynı muhtevada veya bunlarda az-çok değişiklikler yaparak bir şiir yazmasıdır. Ahmet Yıldız, "Modern Arap Edebiyatında Muâraza: Ahmed Şevkî-Hâşim er-Rifâî Örneği", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (30 Eylül 2021), 1156.

⁸ Zekî Mübârek, *el-Medâihu'n-Nebeviyye* (Dârü'l-Mehacceti'l-Beydâ, 1935), 17.

⁹ Her ne kadar bir şahsiyetin ölümünden sonra kendisi için nazmedilen şiirler Arap edebiyatında mersiye olarak bilirse de Hız. Peygamber'in çağlara hükmeden kişiliği, sözlerinin ve fiillerinin hayatın her anında var olmaya devam etmesi gibi hususlar, şairlerin vefatından sonra ona övgü ve senada bulunmak adına nazmettiği şiirlerin mersiye değil de methiye olarak isimlendirilmesini daha uygun kılmıştır. Bununla birlikte Hız. Peygamber'in vefatından hemen sonra nazmedilen bazı kasidelerin mersiye olarak isimlendirildiği de olmuştur. Hassân b. Sâbit'in bazı kasidelerinin örnek olarak gösterilebileceği bu beyitlerde bir ölümün hemen ardından oluşan hüznü ve acıyı yansıtmak esas gayedir. Bu sebeple Hız. Peygamber'in vefatından sonra farklı dini saiklerle ve bizzat ona övgü ve sena da bulunmak adına nazmedilen şiirler mersiye olarak isimlendirilmez. Mübârek, *el-Medâihu'n-Nebeviyye*, 17.

¹⁰ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Türkî Mustafâ el-Arnaûd (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000), 1/93.

¹¹ Detaylı bilgi için bk. İbrahim Fidan, *Arap Şiirinde Hız. Peygamber - Kasîdetü'l-Bürde (Bânet Suâd) ve Muârazalarında Hız. Peygamber İmgesi* (Ankara: İlahiyât, 2021), 5-8.

temayüz etmesiyle birlikte nebevî medihlerin olgunlaştığı ve müstakil bir şiir geleneği haline dönüştüğü en parlak dönem başlamıştır.¹²

Nebevî medih türünün olgunlaşp gelişmesinde tasavvufî geleneğin de önemli bir rolü vardır. Bu geleneğe ait nübüvvet telakkileri mutasavvıf şairler kanalıyla Arap şiirine dâhil olmuş ve başta *Hakikat-i Muhammediyye* düşüncesi olmak üzere pek çok tasavvufî anlayışın yansımaları kaleme alınan nebevî medihlerde kendini hissettirmiştir. Öte yandan sûfilerin sohbet ve zikir meclislerinde, Hz. Peygamber'i konu edinen şiirlerin okunmasının bir gelenek haline gelmesiyle birlikte toplum nezdinde de nebevî medihlere ilgi artmıştır.¹³

Memlükler ve Osmanlı dönemlerinin yanı sıra modern dönemi de içine alan ilerleyen süreçte, farklı konulara tahsis ettikleri divanlarının bir bölümünü Hz. Peygamber'i medhe ayıran pek çok şair olduğu gibi yalnız nebevî medihlerden müteşekkil divanlar kaleme alan sayısız şair zuhur etmiştir. Bu noktada Kâ'b b. Zühayr'ın *Bânet Suâd*'ı ve Busîrî'nin *Kasîdetü'l-Bürde*'si nebevî medih türünün en önemli iki şaheseri kabul edilmiş, bu iki kaside her şairi belli ölçüde etkilemiştir.

Nebevî medih, söz konusu isimlerin öncülüğünde, muhteva ve yapı bakımından belli temeller üzerine oturtulsa da, 7/13. asırdan sonra, başta Hz. Peygamber'in (s.a.s.) içinde yaşadığı Arap toplumu olmak üzere, İslâm medeniyeti havzasındaki bütün topraklarda Hz. Peygamber'i konu edinen birçok dinî-edebeî tür ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber'i konu edinen manzum ve mensur dinî-edebeî türler başta medh-i nebî olmak üzere; siyer-i nebî, mevlid-i nebî, mu'cizat-ı nebî, esmâ-i nebî, evsâf-ı nebî, şemâil, hilye, mi'râciye, regâibiye, gazavatnâme, hicretnâme, şefaâtnâme, faziletname, kırk hadis, yüz hadis, bin hadis, bi'setnâme, delâilü'n-nübüvve, neseb-i şerîf, vasiyet-i nebî, vefât-ı nebî ve mukaddes emanetlere ilişkin ortaya çıkan eserler şeklinde sıralanabilir. Bu türlerin çeşitliliği, Hz. Peygamber'in bütün hayatının edebiyatın konusu haline getirildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, detaylı bir çalışmayla bu türlere tespit edilen yenilerini eklemek de mümkündür.

Gerek nazmettiği nebevî medihlerle gerek de seçti tarzında yaptığı koleksiyonlarla nebevî medih türünün gelişimine ve nesilden nesile aktarımına büyük katkısı bulunan isimlerden biri de Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî'dir. 1849-1932 yılları arasında yaşayan Nebhânî döneminin *Hassân*'ı, *zamanının Bûsîrî*'si gibi ünvanlar ile anılmıştır.¹⁴ Bu çalışmanın konusu da onun nebevî medihlerden müteşekkil *es-Sâbikâtu'l-ciyâd fi medhi seyyidi'l-ibâd* adlı divanıdır. Yukarıda zikredilen lakaplardan hareketle kendisine bu alanda büyük önem atfedildiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Yûsuf en-Nebhânî'nin özellikle nebevî medih şairi olarak çalışılmasının Arap edebiyatı alanı için değerli olacağı kanaatindeyiz.

Yapılan literatür taraması neticesinde Akâid, Siyer, Hadis, Dua ve Ezkâr alanlarında pek çok eseri bulunan Yûsuf en-Nebhânî'nin şairlik yönüyle ilgili gerek yurt içi gerek de yurt dışında yeterli çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Onun bu yönüyle ilgili en önemli çalışma olarak Mesut Yiğit tarafından Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde 2018 yılında doktora tezi olarak kaleme alınan ve 2020'de Ankara'da kitap olarak basımı gerçekleşen *Yusuf en-Nebhânî ve Şiirindeki Tasavvufî Unsurlar* adlı çalışmayı zikretmek mümkündür. Çalışmamızdan farklı olarak bu eserde Yûsuf en-Nebhânî'nin nebevî medihlerinden daha ziyade bütün şiirlerine dair bir incelemenin yapıldığını ve bu incelemede şairin tasavvuf kültürünün merkeze alındığını¹⁵ söylemek gerekmektedir. Bununla birlikte Adnan Arslan tarafından "20. YY. Filistin Şairlerinden Nebhânî'de Hiciv"¹⁶ ve Ahmet Şen tarafından "Aruza Dair Didaktik Bir Manzûme: Yusuf en-Nebhânî'nin Nazmu Evzânî'l-Buhûr fi Medhi'r-Rasûl"ü"¹⁷ isimleri altında Yûsuf en-Nebhânî'yle ilgili olarak kaleme alınan çalışmaların da araştırmamızla doğrudan ilgili olmadığı görülmüştür.

Bu değerlendirmeler çerçevesinde çalışmamızda, Yûsuf en-Nebhânî'nin Arap şiirine ve özellikle nebevî medih türüne katkısına dair bir analiz hedeflenmektedir. Çalışmanın hacmi de göz önüne alınarak konu *es-Sâbikâtu'l-ciyâd fi medhi seyyidi'l-ibâd* adlı divan ile sınırlandırılmıştır. Bu minvalde bahsi geçen konu ele alınırken, sosyal bilimler alanına dâhil araştırma yöntemlerinden olan ve daha çok kuram oluşturmayı esas alan nitel araştırma yöntemi uygulanacaktır.

¹² Fidan, *Arap Şiirinde Hz. Peygamber - Kasîdetü'l-Bürde (Bânet Suâd) ve Muârazalarında Hz. Peygamber İmgesi*, 9-10.

¹³ Muhammed, *el-Medâihu'n-Nebeviyye*, 39 vd. Mübârek, *el-Medâihu'n-Nebeviyye*, 17.

¹⁴ Muhammed Hasen b. Alevî b. Abbâs el-Hasenî el-Mâlikî, *Fihristü'ş-şüyüh ve'l-esânîd* (Beyrut, 2003), 304; Ebû Bekr b. Ahmed b. Huseyn el-Habeşî el-Alevî, *ed-Delîlü'l-Müşîr* (Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1997), 401.

¹⁵ bk. Mesut Yiğit, *Yusuf en-Nebhânî ve Şiirindeki Tasavvufî Unsurlar* (Ankara: Fecr Yayınları, 2020).

¹⁶ bk. Adnan Arslan, "20. YY. Filistin Şairlerinden Nebhânî'de Hiciv", *Social Sciences Studies Journal* 4/13 (2018), 101-113.

¹⁷ bk. Ahmet Şen, "Aruza Dair Didaktik Bir Manzûme: Yusuf en-Nebhânî'nin Medh-i Nebîsi", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (11 Temmuz 2021), 680-691.

1. Yûsuf en-Nebhânî'nin Hayatı ve Şairliği

Şair ve edebiyatçı kimliğiyle olduğu kadar farklı şer'î ilimlere vukûfiyeti ile de tanınan Yûsuf b. İsmail b. Yûsuf en-Nebhânî 1265/1849 yılında Filistin'in Hayfa kentinde bulunan İczim adlı köyde doğmuştur. Aslı Badiye Araplarından olan Benû Nebhân'a dayanmakta olup Nebhânî nisbesi de buradan hareketle kendisine verilmiştir.¹⁸

Hayatının ilk yıllarını doğduğu köyde geçiren en-Nebhânî, burada babasından Kur'an-ı Kerim eğitimi almış ve farklı ilim dallarına dair metinler okumuştur. Oğlunun zekâsını ve ilme yatkınlığını gören babası onu 1866 yılında el-Ezher Üniversitesi'nde öğrenim görmesi için Kahire'ye yollamıştır. Nebhânî burada yaklaşık 7 yıl kalmış ve bu süreçte, sonraki yıllarda kendilerine pek çok konuda muhalif de olacağı Cemâleddîn-i Efgânî ve Muhammed Abduh gibi âlimleri tanıma fırsatı bulmuştur. Öte yandan dönemin tanınmış hocalarından biri olan İbrâhim es-Sekkâ'dan (öl. 1881) icazet almıştır. 1873 yılında ise doğduğu bölgeye tekrar dönerek Akka'da dersler vermiştir. Şam'da da kısa süre ilim halkalarına katılıp hocalarından icazet alan Nebhânî 1876 senesinde İstanbul'a gitmiş, burada el-Cevâ'ib gazetesinde editör ve farklı matbaalarda Arapça yayınlanan eserlerin musahhihi olarak görevler yapmıştır. İstanbul'da yaklaşık iki yıl kaldıktan sonra Musul'un Köysancak beldesine kadı olarak tayin edilmiştir. Burada yaklaşık bir yıl görev yaptıktan sonra Halep, Diyarbakır, Musul, Bağdat ve Tedmür gibi bazı vilayetlerde de kadılık vazifesi yapmış ve 1880'de tekrar İstanbul'a giderek burada ilk eseri sayılan *eş-Şerefu'l-mu'ebbed li-Âli Mudammed*'i kaleme almıştır. Lazkiye kentine Ceza Mahkemesi başkanı olarak atanmasıyla buraya giden Nebhânî beş yıl bu görevde kalmış, ardından iki yıl Kudüs Ceza Mahkemesi başkanı olarak görev yapmış ve son olarak da Beyrut Yüksek Hukuk Mahkemesi başkanı olması sebebiyle 1888'de Beyrut'a yerleşerek hayatını burada idame ettirmiştir.¹⁹

Sultan 2. Abdülhamid'in yakın çevresinde bulunan Nebhânî, 2. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte siyasî anlamda sıkıntılar yaşamış ve 1909 senesinde görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu durum onun Medine'ye göç etmesiyle sonuçlanmıştır. Burada kendini eser telifine adanmış Nebhânî, Muhammed b. Ahmed el-Hâşimî, Muhammed Sultan el-Hucendî, Ebu'l-Fadl İbnü's-Sıddîk ve Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî gibi pek çok ismin yetişmesine katkıda bulunmuştur. Arap coğrafyasında ayrılıkçı hareketlerin başlaması sebebiyle 1916 yılında yeniden Beyrut'a dönmüş ve 1932 yılında burada vefat etmiştir.²⁰

Yûsuf en-Nebhânî Hadis, Delâilü'n-nübüvve, Kelam, Hz. Peygamber'in sireti ve şemâilî, Ashab'ın faziletleri ve nebevi medih gibi pek çok alanda telif ettiği sayısız eserle sınırları Arap coğrafyasını aşan bir şöhrete sahip olmuştur.²¹ Bunun yanı sıra Batı etkisinin İslam dünyasının üzerinde yoğun bir biçimde hissedildiği bir dönemde yaşaması hasebiyle özellikle derleme tarzındaki eserleri ile klasik ilim kültürünü canlandırmaya çaba göstermiştir. Yenilikçi hareketlere karşı mesafeli bir tavır benimserken Cemâleddîn-i Efgânî (öl. 1897), Muhammed Abduh (öl. 1905) ve Muhammed Reşid Rızâ (öl. 1935) gibi isimleri sert bir şekilde tenkit etmiştir.²² Nebhânî'nin sahip olduğu dünya görüşü ve ilim geleneğini telif ettiği eserler²³ müvacehesinde ayrıntılı olarak değerlendirmek elbette mümkündür. Ancak bu çalışmanın konusu, onun nebevî medihleri olduğu için özellikle şairlik yönüne ve şiir alanındaki çalışmalarına göz atmak uygun olacaktır.

Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî'nin (1849-1932) şiir alanında ortaya koyduğu eserler incelendiğinde öncelikle onun bir nebevî medih şairi olarak temayüz ettiği söylenmelidir. En meşhur kasideleri arasında *el-Hemziyyetu'l-elfiyye* olarak da bilinen 1000 beyitten meydana gelen *Taybetu'l-ğarrâ' fî medhi seyidi'l-enbiyâ'*, Allah Teâlâ'nın sıfatları, Hz. Peygamber'in sireti, İslam milletinin ve diğer milletlerin vasfı gibi konuları ihtiva eden 725 beyitlik *er-Râiyyetu'l-kubrâ*, bidat ehlinin zemmi ve sünnet-i seniyyenin methine dair konular ihtiva eden *er-Râiyyetu's-suğrâ*, Hz. Peygamber'in doğumuyla ilgili hususlara yer verilen *en-Nazmu'l-bed' fî mevli'di's-Şefî'* ve bu çalışmanın da konusu olan, alfabetik sırayla kafiyelenmiş ve her bir kafiyede onar beyitlik kasidelerden oluşan *es-Sâbikâtu'l-ciyâd fî medhi seyidi'l-ibâd* yer almaktadır.

¹⁸ Abdurrezzâk b. Hasen el-Baytâr, *Hilyetü'l-beşer fî târihi'l-karni's-sâlisâ 'aşar* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 3/1213; Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed ez-Zirikli, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 8/218.

¹⁹ el-Baytâr, *Hilyetü'l-beşer*, 3/1213; Edhem Âl Cündî, *A'lâmü'l-edeb ve'l-fen* (Matbaatü'l İttihâd, 1958), 2/342; el-Alevî, *ed-Delîlü'l-Müşîr*, 401-403; Ebu'l-Feyz Abdüssettâr b. Abdilvehhâb el-Bekrî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vehhâbi'l-Müteâlî* (Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 2009), 1985-1986.

²⁰ bk. Mehmet Sait Özervarlı, "Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/471; Şen, "Aruza Dair Didaktik Bir Manzûme", 683.

²¹ Kâmil es-Sevâfirî, *el-Edebü'l-'arabiyyi'l-mu'âsir fî Filistin* (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1979), 38.

²² Özervarlı, "Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî", 32/471.

²³ Müellifin eserleri hakkında detaylı bilgi için bk. el-Alevî, *ed-Delîlü'l-Müşîr*, 401-403; Özervarlı, "Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî", 32/471-472.

Bu kasidelerin her birinin farklı tarih ve yerlerde müstakil baskısı yapılmıştır.²⁴ Bununla birlikte Yûsuf en-Nebhânî burada sayılan altı eseri de dâhil ederek, Hz. Peygamber'e övgü niteliğinde söylediği tüm şiirleri bir araya getirmiş ve bu eserine el-'Ukûdu'l-lü'lü'yye fî'l-medâ'ihî'n-nebeviyye adını vermiştir.

Nebevî medih alanındaki önemli çalışmalarından biri de *el-Mecmû'atu'n-Nebhâniyye fî medâ'ihî'n-nebeviyye* adlı şiir koleksiyonudur. Nebhânî bu çalışmasında farklı asırlarda yaşamış pek çok şairin söylediği nebevî medihlerden seçmeler yaparak bu alanda önemli bir hizmet ortaya koymuştur.

Yûsuf en-Nebhânî kaleme aldığı nebevî medihlerle döneminin Hassân'ı, zamanının Bûsîrî'si gibi ünvanlar ile de anılmıştır.²⁵ Bu durum onun bu alanda ne kadar yetkin ve tanınmış birisi olduğunun en önemli göstergelerinden biridir.

2. es-Sâbikâtu'l-Ciyâd fî Medhi Seyyidi'l-'İbâd'ın Tanıtımı ve Genel Özellikleri

Bu çalışmanın da konusunu teşkil eden *es-Sâbikâtu'l-ciyâd fî medhi seyidi'l-'ibâd* adlı eser, Ebû Zeyd Abdurrahmân Ebû Sa'îd Yahlüften b. Ahmed el-Fâzzâzî el-Endelüsî'nin *el-Vesâilü'l-mütekabbile fî medhi'n-Nebî* isimli divanıyla birlikte 1319/1901 yılında Beyrut'ta el-Matba'atü'l-Edebiyye tarafından yayımlanmıştır. Divanda, Arap alfabesinin her bir harfinin kafiye olarak belirlendiği yirmi dokuz kasidenin yanı sıra, mukaddime kısmında bir kasîde-i maksûra ve divanın son kısmında da klasik Arap şiirinde kullanılan bahirlerin öğretimi amacıyla kaleme alındığı anlaşılan ve yine nebevî medih temalı bir kaside de yer almaktadır. Bu çalışmada divanın aslını teşkil eden yirmi dokuz nebevî medih ele alınacaktır. Bu kasideler *mu'aşşerât* tarzındadır. Yani hepsi onar beyitten oluşmaktadır.

Yûsuf en-Nebhânî'nin bu divanı kaleme almasındaki en önemli sâik, pek çok nebevî medih şairinde olduğu gibi, Hz. Peygamber'den yakınlık elde edip onun hoşnutluğunu elde etmektir. Nitekim kendisi de bu durumu şu beyitlerinde dile getirmektedir: [Hafif]

أَتَشْرُ الْعِلْمَ فِي مَعَالِيهِ لِلنَّاسِ وَأَشْدُو بِهِ مَعَ الشُّعْرَاءِ
فَعَسَاةَ يُقُولُ لِي أَنْتَ سَلْمَا نُنْ وَلَانِي حَسَانُ حُسْنُ تَنَائِي

Yücelikleri hususunda insanlara bilgi yayarım. Ve şairlerle birlikte onu terennüm ederim.

Belki "sen bana sadakatin Selmânısın, benim güzel övgümün Hassânısın" der diye...

Görüldüğü üzere şair bu şiirleri kaleme alarak sünnete ve Hz. Peygamber'e bağlılığı ile ashâb-ı suffe içerisinde önemli bir yer edinen Selmân-ı Fârisî gibi bir yakınlık elde etmek isterken, Hassân b. Sâbit gibi Hz. Peygamber şairlerinden biri olma arzusunu dile getirmiştir. Bununla birlikte risâletin ilk dönemlerinden bugüne bütün şairleri olduğu gibi Yûsuf en-Nebhânî'yi de Nebevî medih yazmaya sevk eden başlıca amilleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Hz. Peygamber'e olan sevgi ve muhabbeti dile getirme isteği: Her şair gibi Yûsuf en-Nebhânî'yi nebevî medih telif etmeye sevk eden başlıca amil şairin Hz. Peygamber'e olan sevgi ve muhabbetini dile getirme arzusu olarak karşımıza çıkar. Bu saik şairin medihlerinde açıkça görülmektedir.

Hz. Peygamber'in risâletine destek verme arzusu: Risaletin ilk yıllarında inanmayan şairler tarafından Hz. Peygamber'e yönelik yapılan saldırılar Müslüman şairleri Hz. Peygamber etrafında toplamış, Müslüman şairler bu saldırılara Hz. Peygamber için telif ettikleri birçok medihle karşılık vermişlerdir. Hz. Peygamber'in yanında olma şeklinde özetlenebilecek bu saik, sonraki yüzyıllarda da motivasyon olarak şairleri beslemiştir. Yûsuf en-Nebhânî'nin nebevî medihlerini de bu tutumdan bağımsız düşünmek mümkün değildir.

Medhin kutsal bir vazifenin ifası olarak telakki edilmesi: Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Peygamber bizzat Cenâb-ı Hak tarafından ahlâkının yüceliği ifade edilerek taltif edilmiştir.²⁶ Yine Müslüman şairler Ahzâb suresinde yer alan "Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salavat getirirler. Ey müminler! Siz de ona salavat getirin ve tam bir teslimiyetle selam verin." meâlindeki ayeti²⁷ nebevî medhin vücubiyetinin ifadesi olarak yorumlamış, hemen her şair ayet mucibince Hz. Peygamber için medih tanzim etmiştir. Hz. Peygamber'i

²⁴ bk. es-Sevâfirî, *el-Edebü'l-'arabiyyi'l-mu'âsir*, 38.

²⁵ el-Mâlikî, *Fihristü'ş-şüyûh ve'l-esânîd*, 304; el-Alevî, *ed-Delilü'l-Müşîr*, 401.

²⁶ el-Kalem 68/4.

²⁷ el-Ahzâb 33/56.

metheden şairler, bu şiirlerde genellikle ona lafzen salât ve selâmda bulunmuşlardır. Bu durum genelde şairlerin kasidelerinin hatime bölümünde karşımıza çıkmaktadır.²⁸ Yûsuf en-Nebhânî'nin de bu hususta geleneği benimsediğini söylemek mümkündür.

H. Peygamber'e olan bağlılığın ifadesi: Nebevî medih yazan her şair gibi Yûsuf en-Nebhânî'nin methiyelerini de Hz. Peygamber'e bağlılığının ifadesi olarak ele almak mümkündür.

H. Peygamber'den şefaata talebinde bulunma arzusu: Hz. Peygamber için yazılmış methiyeler bir yönüyle iştişâ metinleridir. Şefaata talebi nebevî medihlerde temel temalardan biri olarak karşımıza çıkar. Şairler medihleri vasıtasıyla Hz. Peygamber'den şefaata talebinde bulunurlar. Yûsuf en-Nebhânî'nin de şiirinde bu temayı kullandığı görülmektedir.

Şair sözünün Hz. Peygamber'in zikri ile değer kazandığına ilişkin telakki: Müslüman şairler sözleriyle Hz. Peygamber'i yüceltmeyi değil, bizzat Hz. Peygamber'in zikriyle sözlerinin yücelmesini arzu ederler. Zira Hz. Peygamber Cenab-ı Hak tarafından övülmüştür. İnsanların Hz. Peygamber'i zikre almaları Hz. Peygamber'i değil, ancak onların sözlerini yüceltecektir. Yûsuf en-Nebhânî'nin de içinde bulunduğu nebevî medih geleneğinde yer alan bu zarif tema ilk dönemde Hassân b. Sâbit'e ait aşağıdaki beyitle beyitle başlamıştır.²⁹ [Kâmil]

مَا إِنْ مَدَحْتُ مُحَمَّدًا بِمَقَالِي وَلَكِنْ مَدَحْتُ مَقَالِي بِمُحَمَّدٍ

Ben sözlerimle Muhammed'i (s.a.s.) övmedim, bilakis Muhammed (s.a.s.) ile sözlerim övgünleşti.

Edebî eserin tertip hususiyetinde Hz. Peygamber'in konumu: İslam düşüncesindeki manevî varlık hiyerarşisine uygun olarak şairler divan tertibinde Cenab-ı Hakk'ın tevhidî vb. Cenab-ı Hakk'ı konu edinen bahislerin ardından Hz. Peygamber'i konu edinen bahislere ve Hz. Peygamber'in medhine yer verirler. İslâm düşüncesindeki varlık telakkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu yazım tertibi geleneği bütün Müslüman şairlerin eserlerini doğrudan etkilemiş ve Nebevî medhin yazım sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmıştır.

Yukarıda zikredilen sâikler, Müslüman şairlerin Hz. Peygamber medhiyesi yazmalarındaki temel motivasyonları olarak zikredilebilir. Yûsuf en-Nebhânî de Hz. Peygamber'i metheden şiirlerden oluşan divanını telif ederken aynı sâiklerden beslenmiştir.

Yûsuf en-Nebhânî şiirlerinde klasik Arap şiirinde kullanılan bahirleri tercih etmiştir. Divanda yer alan yirmi dokuz nebevî medihe bakıldığında bahir dağılımının şu şekilde olduğu görülmektedir:

Tablo 1: Divandaki Şairlerin Bahirlere Göre Dağılımı

Bahir	Şiir Sayısı	Bahir	Şiir Sayısı
Haffîf	10	Mütekârib	2
Kâmil	9	Münserih	1
Tavîl	4	Serîf	1
Basît	2		

Tabloda da görüldüğü üzere şairin en çok tercih ettiği iki bahir Haffîf ve Kâmil'dir. Arap şiirinde sıklıkla tercih edilen Tavîl ve Basît gibi uzun bahirlerin³⁰ az kullanılması ise ayrıca dikkat çekmektedir.

Nebevî medihlerin muhtevâ kurgusu zamanla kısmî değişiklikler gösterse de genel olarak Câhiliye şiirinde sıklıkla görülen gazel, atlâl gibi temaları içeren bir mukaddimenin ardından ana konuya geçme geleneği günümüze değin süregelmiştir. Özellikle nebevî medhin ilk olarak ortaya çıktığı Hz. Peygamber döneminde ve sonrasındaki yakın dönemlerde şairler Cahiliye şiiri yapısının dışına pek çıkmamışlardır. Hatta nebevî medihlerin olgunlaşma dönemi diyebileceğimiz Memlûkler döneminde dahi şairler, belki de atlâl olarak nitelenen sevgilinin terk edilmiş yurduna dair bir tecrübeleri olmasa da kasidelerine bu şekilde başlamış, kimi zaman da afif gazel temasıyla kasidelerine giriş yapmışlardır. Ancak mukaddime bölümlerinde yer verilen atlâl ve gazelin yerine zamanla kutsal topraklara ve Hz. Peygamber'e özlem temasının daha yoğun bir biçimde işlendiği de söylenebilir.³¹

Yûsuf en-Nebhânî'nin divanına bakıldığında klasik tarzdaki mukaddimelerin oldukça az olduğu görülmektedir. Bu mukaddimeler kasidenin toplam beyit sayısının on olması hasebiyle de olabildiğince kısa tutulmaktadır. Genelde afif gazel ve atlâl

²⁸ Selçuk Pekparlatır, *Osmanlı Dönemi Şairlerinden Yûsuf el-Esîr ve Şiiri* (Konya: Palet Yayınları, 2019), 126.

²⁹ Hassan b. Sâbit'e ait bu iki dize için bk. Ziyâüddîn İbnü'l-Esîr, *el-Meseli's-sâir fî edebî'l-kâtib ve's-şâir*, thk. Ahmed el-Hûfi-Bedevî Tıbbâne (Kahire: Dârü'n-Nahda, ts.), 3/240.

³⁰ İbrahim Enîs, *Mûsîka's-şî'r* (Kahire: Mektebetü'l-Anglo el-Mısıryye, 1952), 190.

³¹ Muhammed, *el-Medâihu'n-Nebeviyye*, 316-317.

temalarının iç içe geçtiği, tevriye yoluyla Hz. Peygamber'le ilgili unsurlara da işaret eden ve oldukça naif ifadelerden meydana gelen bu mukaddimelere aşağıdaki dizeleri örnek vermek mümkündür: [Hafif]

مِنْ تَنَائِيَا الْعُدْرَاءِ لَاحَ بَرِيْقٍ فَجَرَى مِنْ دُمُوعِ عَيْنِي عَقِيْقٍ
حَبْدًا حَبْدًا مَعَاهِدُ سَلْعٍ وَرُبُوْعُ فِيهَا الْحَبِيْبُ الْحَقِيْقُ

Azrâ'nın dişlerinde bir şimşek belirdi de gözümün akik taşına benzeyen yaşları aktı.

Ne güzeldi, ne güzeldi Sel'de geçen zamanlar ve gerçek sevgilinin bulunduğu sentler!

İlk beyitte yer alan tevriyeler, şairin nebevî medihlerdeki klasik mukaddime geleneğine bakış açısını göstermesi açısından önemlidir. Zira burada yer alan “تَنَائِيَا الْعُدْرَاءِ” ifadesi Azrâ'nın dişleri olarak anlaşılabilceği gibi Medine'nin kıvrımlı yolları şeklinde de anlaşılabilir. Aynı şekilde hüznünü teşbih yoluyla ifade etmek için kullandığı “عَقِيْقٍ” kelimesi de Hicaz bölgesinde bulunan bir vadinin ismidir. Dolayısıyla şairin, her ne kadar geleneği takip etme adına gazel ve atlâl temalı mukaddimelere yer verse de, bu ifadeleri bir şekilde Hz. Peygamberle ilintilendirme gayreti içerisinde olduğu söylenebilir. Diğer bir kasidesinin mukaddimesinde yer alan şu dizeler de bu durumu teyit eder niteliktedir: [Hafif]

رَعْمُونِي أَجْبُ هِنْدًا وَمِيَا قَدْ أَتَى الرَّاعِمُونَ شَيْئًا فَرِيًّا
مَا هِنْدٍ وَلَا لِمِيَّ نَصِيْبُ فِي فُوَادِ امْرِئٍ أَحَبَّ النَّبِيَّا

Hind'i ve Meyy'i sevdiğimi iddia etmişler. [Ancak bu] iddia sahipleri tuhaf bir şey ortaya koymuşlar.

Ne Hind'in ne de Meyy'in Peygamber'i seven kişinin gönlünde bir nasibi vardır.

Yûsuf en-Nabhânî'nin divanında yer alan şiirlerin mukaddime bölümlerini esas olarak Hz. Peygamber'e ve onun yaşadığı kutsal topraklara özlem teması teşkil etmektedir. Bunun dışında az da olsa afif gazel, atlâl, zühd, münâcât gibi temalara yer verilmektedir. Bu bilgiler müvacehesinde divanda yer alan kasidelerin muhtevâ planının aşağıdaki tabloda görüldüğü şekilde olduğu söylenebilir.

Tablo 2: Divandaki Şiirlerin Muhteva Planı

MUKADDİME	<ul style="list-style-type: none"> • Hz. Peygamber'e ve kutsal topraklara özlem • Afif gazel • Atlâl • Zühd ve Münâcât
ANA KONU	<ul style="list-style-type: none"> • Hz. Peygamber'in medhi • Hz. Peygamber'in mucizeleri • Kutsal topraklar (Hicâziyyât) • Hz. Peygamber'in ashâbı
HÂTİME	<ul style="list-style-type: none"> • Tevessül • Dua ve Münâcât • Şefaât • Nasihat

Şair kimi zaman da tabloda işaret edilen muhteva planlarından farklı olarak doğrudan asıl gayesi olan konuya giriş yapmış ve bu konu ekseninde kasidesini tamamlamıştır. Sonuç olarak Yûsuf en-Nabhânî'nin klasik nebevî medihleri belli ölçüde taklit ettiğini söylemek mümkün olsa da pek çok son dönem şairi gibi onun da özellikle mükaddime bölümlerinde hicaziyyâta daha çok önem verdiğini zikretmek gerekmektedir.

3. Yûsuf en-Nebhânî'nin Divanında Hz. Peygamber Anlatımı

Yûsuf en-Nebhânî divanında yer alan yirmi dokuz kasidesinde Hz. Peygamber'i her yönüyle methederken, yaşadığı kutsal topraklar, mucizeleri, ashabı gibi onunla ilişkili hususlara temas etmiştir. Kasidelerinin genelinde ona ve onun yaşadığı topraklara özlem duygusunun ağır bastığı görülmektedir. Bunun dışında şiirlerinde tasavvufî düşünce de baskın bir şekilde kendini hissettirmektedir. Çalışmanın bundan sonraki aşamasında şairin Hz. Peygamber'i hangi yönleriyle ön plana çıkardığı ve anlatımındaki tasavvufî düşünce etkisine dair değerlendirme ve tespitler yapılacaktır.

3.1. Hz. Peygamber'in Şemâli

Bilindiği üzere sözlükte huy ve ahlâk gibi anlamlara gelen *şemâli*; Hz. Peygamber'in fiziksel özelliklerini, ahlâkını ve özel hayatını ifade eden bir kavramdır. Hz. Peygamber'in nübüvvet yönü kadar beşerî yönü de sahabe döneminden bu yana Müslümanların ilgisini çekmiştir. Zaten bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de de onun her yönüyle örnek kabul edilmesi teşvik edilmiştir. Bundan dolayı ilk dönem hadis eserlerinde Hz. Peygamber'in şemâline dair bazı hususlar belirli başlıklar dâhilinde ele alınırken sonraki dönemlerde hadis ve edebiyat gibi alanlarda bu konulara dair müstakil eserler kaleme alınmıştır.³²

Yûsuf en-Nebhânî'nin nebevi medihlerinin önemli konularından biri de Hz. Peygamber'in şemâlidir. Şair daha sonraki başlıklarda da ifade edileceği üzere, Hz. Peygamber'in nübüvvet yönüne dair farklı hususlara temas etmekle birlikte şu dizelerde olduğu gibi bir beşer olarak sahip olduğu ahlakî ve fiziksel özellikleri de detaylı bir şekilde tasvir etmiştir: [Meczû'ü'l-Kâmil]

رُوحٌ	الْوَجُودِ	مُحَمَّدٌ	أَلْ	مَحْمُودٌ	لَا	كَظُّ	وَقَطُّ
طَبَعٌ	أَرْقٌ	مِنْ	النَّسَبِ	بِهِ	عَلَى	الْكُفَّارِ	غَطُّ
رَاضٍ	بِمَا	رَضِيَ	الْإِل	وَمَا	بِهِ	لِسِوَاهُ	عَيْظٌ
لَا	الْحَرُّ	حَرٌّ	عِنْدَهُ	فِي	حُبِّهِ	الْقَيْظُ	قَيْظٌ
مَهْمَا	عَرَاهُ	مِنْ	أُمُوهُ	ر	الدَّهْرِ	يَعْرُوهُ	بَهْظٌ

Varlığın ruhu Muhammed Mahmûd... Ne üzerine fazla yemekten ağırlık çökmüş biridir ne de kaba saba biri.

Meltemden daha narin mizacı olmakla birlikte kâfirlere karşı serttir.

Allah'ın hoşnut olduğu şeylerden hoşnut olur. Bu [sebepten] gayrı öfkesi yoktur.

O'nun (Allah'ın) aşkıyla ne sıcak sıcak gelir ona ne de kurak, kurak.

Zamanın hangi felaketi gelirse gelsin başına, ağır gelmez ona.

Şair bu dizelerde Hz. Peygamber'in zinde kalmayı bilen, insanlara karşı son derece nazik bir karaktere sahip olduğunu ifade ederken söz konusu Allah'ın emir ve yasakları olunca narin mizacının gerekli yerde tam aksine sert bir hüviyete bürünebileceğini vurgulamıştır. Yaşamının temelinde Allah'a olan sevgisi vardır ki bu sevgi ona tüm güçlülere katlanabilme gücü verir.

Hz. Peygamber'in fiziksel özellikleri de şairin kasidelerinde ilgi duyduğu hususlardandır. Aşağıdaki dizelerde bu minvalde uzun bir tasvir yer almaktadır: [Kâmil]

يَا	حَبْدًا	وَجَهًا	لَهُ	بَهْرٌ	الْوَرَى	حُسْنًا	بِأَنْوَاعِ	الْجَمَالِ	مُدْبِجٌ
وَجَهًا	نَحَا	الظُّلْمَاءِ	سَاطِعٌ	نُورِهِ	وَحَبِيبُهُ	الْوَصَّاحُ	أَبْلَجٌ	أَبْلَجٌ	أَبْلَجٌ
فِي	عَيْنِهِ	حَوْرٌ	وَفِيهَا	شَكْلَةٌ	كَالسَّيْفِ	أَضْحَى	بِالدِّمَاءِ	يُضْرِبُ	يُضْرِبُ
سُودَاءُ	بِالزَّرْقَاءِ	أَزْرَتْ	مُقَلَّةٌ	وَالجُفْنُ	مِثْلُ	السَّهْمِ	أَهْدَبُ	أَدْعَجٌ	أَدْعَجٌ
وَيَعْرَهُ	شَدَبٌ	يُرْوَفُكٌ	حُسْنُهُ	مُتَبَسِّمٌ	عَنْ	بَارِقٍ	مُتَقَلِّحٌ	مُتَقَلِّحٌ	مُتَقَلِّحٌ

³² Detaylı bilgi için bk. Mehmet Yaşar Kandemir, "Şemâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/497-500.

لِللّٰهِ مَوْلٰى بِالْجَمَالِ مُكَمَّلٌ وَرِكْلٌ اَنْوَاعِ الْكَمَالِ مُتَوَّجٌ

Mahlukâtın gözlerini kamaştırın, türlü güzelliklerle süslenmiş ne güzel bir yüz!
Nuru karanlığı silen bir yüz... Alın bembeyaz, ışıl ışıl ve açık...
Gözünde bir siyahlık ve o [siyahlığın] içinde bir kırmızılık... Kana bulanmış bir kılıç gibi...
[Keskinliğiyle] Zerkâ'yı küçük düşüren bir göz. Göz kapağı ok gibi. Uzun kirpikli, iri gözlü...
Ön dişlerinde güzelliği hoşuna giden bir incelik... Işıltılı bir şekilde gülümser. Dişlerinin arası seyrek.
Ne güzel bir efendil Cemal tacını giymiş ve bütün kemâl türleriyle taçlandırılmış.

3.2. Hz. Peygamber'in Üstün ve Seçilmiş Kişi Oluşu

Nebevî medihlerde Hz. Peygamber'in üstünlüğü yaratılmışların en hayırlısı ve şerefli, insanların ve diğer bütün yaratılmışların efendisi, varlık âleminin en faziletli, peygamberlerin önde geleni vb. sıfatlarla dile getirilir. Şairlerin nebevî medihlerde Hz. Peygamber'in seçilmişliği ve üstünlüğü konularını birleştirilerek ıstifâ, ictibâ, ihtiyâr ve tafdil kavramları üzerinden bir anlatı geliştirdikleri görülmektedir. Yûsuf en-Nebhânî'nin de medihlerinde Hz. Peygamber'in üstünlüğünü ve seçilmişliğini bu bahisler üzerinden dile getirdiği, özellikle de Hz. Peygamber'in yaratılmışlar içindeki efdaliyetine ve peygamberliğinin şumûlüne fazlaca vurguda bulunduğu görülmektedir.

O tüm peygamberlerin peygamberidir. Belli bir zümreye değil tüm âlemlere gönderilmiştir. Yaratılmışlar içerisinde sahip olduğu faziletler sebebiyle ona denk birinin olduğu tahayyül dahi edilemez: [Tavîl]

نَبِيٌّ جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ مُحَمَّدٌ نَعَمَ وَرِكْلٌ الْمُرْسَلِينَ رَسُولُ
وَكُلُّ رَسُولٍ حَصَّ قَوْمًا وَإِنَّهُ بِيَعْتَبِهِ
فَمَا كَانَ بَيْنَ الْخَلْقِ مِثْلٌ لِأَحْمَدٍ وَأَنْتَ لَمْ يَكُنْ
وَكُلُّ صُنُوفِ الْفَضْلِ فِي كُلِّ فَاضِلٍ بِنَسَبَةٍ فَضْلٍ قَدْ حَوَاهُ قَلِيلٌ

Bütün nebilerin nebisi Hz. Muhammed'dir. Evet, her resulün resulü.

Her resul bir kavme özeldir. O ise bi'seti ile âlemleri şâmindir.

Yaratılmışlar arasında Ahmed'e denk yoktur. Bir kimsenin ona denk olması onun için söz konusu değildir.

Fazilet sahibi herkesteki her türlü fazilet onun sahip olduklarına göre azdır.

Şair Hz. Peygamber'in diğer peygamberler katında bir üstünlüğe sahip oluşunun yanı sıra bütün yaratılmışlar içerisinde de en seçkin kul olduğuna işaret etmektedir: [Hafif]

خَيْرٌ كُلِّ الْأَخْيَارِ أَعْلَى الْأَعْلَى فِي الْمَعَالِي رَيْسُ كُلِّ رَيْسٍ
تُخْبِتُهُ اللَّهُ مِنْ جَمِيعِ الْأَبْرِيَاءِ زَيْدُهُ الْخَلْقِ صَفْوَةٌ الْقُدُوسِ

Hayırlıların en hayırlısı, yücelerin en yücesi... Şerefli şeylerde önderlerin önderi...

Tüm yaratılmışlar içinde Allah'ın seçkin [kulu]... Mahlûkatın özü, Kuddüs'ün güzide [kulu]...

Hz. Peygamber mahlûkatın efendisi ve piridir. Ayrıca o son peygamber olma vasfına sahiptir: [Basîl]

مُحَمَّدٌ سَيِّدُ الْأَبْرِيَاءِ أَفْضَلُ فَرْدٍ فِي الْخَلْقِ نَابِغٌ
خَاتِمُ رُسُلِ الْإِلَهِ زَيْنٌ لَهُمُ اللَّهُ خَيْرٌ صَائِغٌ

Yaratılmışların efendisi Muhammed. Mahlûkatın en faziletli ve piri...

Allah resulünün sonuncusu. Onların süsü... Allah en güzel yarattığı...

Yûsuf en-Nebhânî bir başka kasidesinde de Hz. Peygamber'in üstünlüğüne şu şekilde işaret eder: [Tavîl]

هُوَ الْبَحْرُ عَمَّ الْكَائِنَاتِ بِفَضْلِهِ بِسَاحِلِهِ كُلُّ الْكِرَامِ تَعْوَمُ
هُوَ الدَّهْرُ عَمَّ الْخَلْقِ شَامِلٌ حُكْمِهِ وَمَا عَهْدُهُ فِي النَّاتِيَاتِ دَوِيمٌ

هُوَ الْعَبْدُ عَبْدُ اللَّهِ سَيِّدُ خَلْقِهِ لَهُ الْكُونُ عِنْدَ وَالزَّمَانُ خَدُومُ
نَبِيِّ الْهُدَى يَا أَعْظَمَ النَّاسِ نَائِلًا وَمَنْ جُودُهُ فِي الْعَالَمِينَ عَوِيْمُ

Denizdir o. Fazileti ile kuşatmıştır kâinatı. Sahilinde yüzer tüm soylular.

Dehirdir o. Hükmünün genişliği yaratılmışları içine almıştır. Sıkıntılar içerisindeki saltanatına da kara çalınmaz.

Bir kuldur o. Allah'ın kulu... Onun yarattıklarının efendisi... Varlık onun kölesi, zaman ise hizmetkârı...

Hidayet peygamberi... Ey insanların en hayırlısı ve cömertliği âlemleri kuşatan!

3.3. Hz. Peygamber'in Mucizeleri

Nebevî medihlerin en önemli bahislerinden biri şüphesiz Hz. Peygamber'in mucizeleridir. İslâm tarihi kaynaklarında aktarılan mucizâta şairler medihlerinde bir şekilde yer vermişlerdir. Bu mucizât içinde yer alan İsrâ ve Mi'râc hadiseleri Hz. Peygamber'i medh eden şairlerin özellikle değindikleri mucizeler arasındadır. Aşağıda Yûsuf en-Nebhânî'nin İsrâ ve Mirac olayını nebevî medihlerinde nasıl işlediğine dair örnekler aktarılmıştır: [Meczû'ü'l-Kâmil]

لِلْقُدْسِ سَارَ بِلَيْلَةٍ كَانَتْ يُوَجِّهُ الدَّهْرُ نَقَشَا
فِيهَا عَلَا السَّبْعُ الْعُلَا حَيَّ عَدَا لِلْعَرْشِ عَرْشَا
وَرَأَى الْإِلَهَ مُقَدَّسًا فَحَبَاهُ سِرًّا لَيْسَ يُفْشَى
أَوْلَاهُ حَمْسًا خُكْمَهَا حَمْسُونَ هَشَّ هَنَا وَبَشَا
وَوَثَّى الْعِنَانَ لِمَكَّةِ لَمْ يَعُدْ فَرَشَا
فَدَوُّوا الْبَصَائِرِ صَدَقُوا لَمْ تَحْوِ غَشَا
وَعَدَا الْعِدَا عَنْ نُورِ وَحَدِيثِهِ عُمِّيَا وَطُرَشَا
مَعَ قُرْبِهِ مِنْ رَبِّهِ مَا زَالَ يَرْجُوهُ وَيَحْتَشَى

Dehrin yüzünde nakış olan bir gecede yürüdü Kudüs'e.

Yedi kat semaya yükseldi de arş oldu arşa.

Allah'ı gördü mukaddes olarak. O da bir sır bahşetti ona, ifşa olunamayacak.

[Sevap bakımından] hükmü elli olan beş [vakit namaz]la sorumlu kıldı onu. Sevinip mutlu oldu bunun için.

Ve Mekke'ye çevirdi istikametini. Yatağa bakılsa sanki o değildi yürüyüp giden.

Tasdik ettiler basiret sahipleri. Kalplerinde yoktu ihanet.

Düşmanlar ise kaçtılar nurundan ve sözünden. Körler gibi, sağırlar gibi...

Rabbine olan [bu] yakınlığına rağmen hala ümit eder ve korkar ondan.

İsrâ olayını detaylı bir şekilde tasvir ettikten sonra inananların ve inananmayanların ona karşı sergiledikleri davranış biçimlerine değinen şair aşağıdaki dizelerde de Miraç olayına ve Hz. Peygamber'in bu vesileyle eriştiği mertebeye temas etmiştir: [Mütekârib]

صَاحِبِ الْمِعْرَاجِ سِرِّ اللَّهِ فِي خَلْقِهِ أَعْلَى الْوَرَى قَدْرًا وَجَاهَا
خَصَّهُ اللَّهُ بِأَعْلَى رُتْبَةٍ حَقَّقَ خَلْقَ الْجَبِيْعَا فَعَلَاهَا
قَدْ رَوَى عَنْ ذَاتِ مَوْلَاهُ الْهُدَى وَيَلَا كَيْفِ وَلَا كَيْمِ رَاهَا
رِحْلَةَ نَالَ بِهَا كُلَّ أَلْمَى وَيَهِي الْأَفْلاكُ قَدْ نَالَ مَنَاهَا

قُدْرَةُ الرَّحْمَنِ لَا حَدَّ لَهَا مُتَتَّهِى كَلِّ كَمَالٍ مُبْتَدَاهَا

Mirac sahibi... Allah'ın yaratılmışlar içerisindeki sırrı... Varlığın kıymet ve makam bakımından en yücesi...

Allah onu en yüce rütbeyle has kılmıştır da varlığı alçaltıp onu yüceltmıştır.

Mevlâ'sının zatından doğru yolu nakletmiş, keyfiyet ve kemiyet olmaksızın [O'nun zatını] görmüştür.

Tüm arzulara eriştiği ve eflâkın da arzularına nail olduğu bir yolculuk...

Haddi yoktur Rahmân'ın kudretinin. Bütünü kemâlâtın bittiği yer, onun başladığı noktadır.

3.4. Kutsal Topraklar

Arap şiirinde sevgilinin yaşadığı yerlerin zikredilmesi, ayrılık söz konusu ise buralara olan özlemin dile getirilmesi (atılânın zikredilmesi) öteden beri bilinen bir gelenektir. Özellikle medih konulu şiirlerde, pek çok klasik dönem eleştirmenine göre sabit bir kural haline gelen bu geleneğin dışına nadiren çıkmıştır.³³ Nebevi medihlerde de benzer durumu müşahede etmek mümkündür. Nitekim İbn Hicce el-Hamevî, samimi ve içten duygularla söylenen afif bir gazelle veya Sefh, 'Akîk, Taybe, Mekke, Râme ve Sel' gibi Hz. Peygamber'in yaşadığı Hicaz bölgesinde bulunan bazı yer isimlerinin zikredilmesi ve buralara olan özlemin dile getirilmesiyle kasideye başlanmasını *berâat-i istihlâl* sanatı olarak değerlendirmiştir.³⁴

Yûsuf en-Nabhânî'nin şiirleri de, birkaç istisna dışında, genel olarak Hicaz, Taybe (Medine), Mekke, Azrâ' (Medine) ve Sel' gibi yerlerin zikri ile başlamaktadır. Şairin bu yerlerden bahsettiği beyitlerde genel olarak şu üç husus öne çıkmaktadır:

- Bu topraklara özlem Hz. Peygamber'e özleminin yansımasıdır.

- Bu topraklar ve ahalisi ayrıcalıktır.

- Bu ayrıcalığın kaynağı da bizzat Hz. Peygamber'dir.

Şairin kendisini bir kuşa benzeterek Hicaz'a dolayısıyla da Hz. Peygamber'e özlemini dile getirdiği şu beyitler özlem teması için verilebilecek güzel bir örnektir: [Hafif]

أَو لَوْلَا الْجَنَاحَ مَنِي كَسِيرُ كُنْتُ فِي الْحَالِ لِلْجِجَارِ أَطِيرُ
وَيَقِينِي بِأَحْمَدِ خَيْرُ كَثْرِي كَلُّ كَثْرٍ بِأَحْمَدِ مَجْمُورُ

Ah! Kırık olmasaydı kanadım derhal uçardım Hicaz'a.

Ve şüphem yok ki kırığının iyileşmesi Ahmed'ledir. [Zira] parçalanmış her [gönül] Ahmed'e mecburdur.

Yûsuf en-Nabhânî'nin kullandığı lafızlarla Bûsîrî'den etkilendiği görülen şu dizeleri de onun Hz. Peygamber'in yaşadığı topraklara özleminin içtenliğini göstermesi açısından önemlidir: [Hafif]

مِنْ ثَنَائِنَا الْعُدْرَاءَ لَاحَ بَرِيْقُ فَجَرَى مِنْ دُمُوعِ عَيْيِ عَقِيْقُ
حَبْدًا حَبْدًا مَعَاهِدُ سَلْعُ وَرُبُوعُ فِيهَا الْحَيْبُ الْحَقِيْقُ

Azra'nın (Medine) kıvrımlı yollarında bir şimşek parladı da gözümde kanlı gözyaşları döküldü.

Ne güzeldi, ne güzeldi Sel'de ve gerçek sevgilinin bulunduğu mahallelerdeki zamanlar!

Yûsuf en-Nabhânî şiirlerinde kutsal toprakların diğer şehirlerden üstün oluşuna ve bu üstünlüğün sebebine de değinir. Örneğin Mekke'den söz ettiği aşağıdaki dizelerinde bu şehre yapılan yolculuğun kıymetine, onun şehirlerin anası mesabesinde olduğuna işaret ederken, şehrin ve şehir sakinlerinin bu şerefe Hz. Muhammed'in burada peygamberlik vazifesini icra etmesi sebebiyle nail olduğunu vurgulamıştır: [Basît]

مَا الشَّامُ مَقْصِدُنَا كَلَّا وَلَا حَلْبُ لَكِنْ لِمَكَّةَ مِنَّا نُرْحَلُ النَّجْبُ
أَمْ الْقُرَى لَسْتُ أَنْسَى إِذْ تُقْرِئُنِي وَالِدَمْعُ مِنْ فَرَجِي فِي جَجْرِهَا صَبَبُ
مَنْتَ عَيِّي بِوَصْلِ كَالْحَيَالِ مَضَى يَهْرُنِي كَلَّمَا اسْتَحْضَرْتُهُ الطَّرْبُ

³³ Muhammed, *el-Medâihu'n-Nebeviyye*, 171.

³⁴ Ebu'l-Mehâsin Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Abdillâh b. Hicce el-Hamevî, *Hizânetü'l-edeb ve ğayetü'l-ereb*, thk. 'İsâm Şakyû (Beirut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2004), 1/36-37.

مَا الْعَمْرُ إِلَّا أَوْقَاتٌ ذَهَبَتْ بِهَا
صُفْرٌ سِوَاهَا وَهِنَّ الْحَالِصُ الذَّهَبُ
لَوْ لَمْ يَكُنْ غَيْرَ بَعَثِ الْمُصْطَفَى سَبَبُ
لِمَجْدِهَا لَكِنَّاهَا ذَلِكَ السَّبَبُ
فَاقَتْ جَمِيعَ بِلَادِ اللَّهِ تَكْرِمَةً
بِهِ وَفَاقَتْ بِهِ شِكَاةً الْعَرَبُ

İstikâmetimiz ne Şam'dır asla, ne de Halep! Ancak Mekke'ye yola çıkarılır içimizden soylu olanlar.

Ümmü'l-Kurâ'dır [o]! Unutamam Hicr'inde sevinç gözyaşları dökerken beni kendisine yakın kılmasını.

Hayal gibi geçip giden ve her hatırlayışında heyecanı beni titreten bir vuslatı ihsan etti bana [o şehir].

Ömür dediğin bakır paraların yok ettiği zaman aralıklarıdır. Oysa o [zaman aralıkları] has altındır.

[Bu şehrin] şerefi konusunda Mustafa'nın bi'setinden gayri sebep olmasaydı bile bu sebep kâfi gelirdi.

O [sebeple] Allah'ın tüm diyarlarından daha şereflidir ve yine o [sebeple] Arap sakinleri de üstün olmuşlardır.

Yûsuf en-Nebhânî Medine şehrine ayrı bir önem atfetmiştir. Hz. Peygamber'in kabrinin burada bulunmasının bu durumda ana etken olduğu söylenebilir. Hal böyle olunca şiirlerinin büyük çoğunluğunun mukaddime bölümünü Medine'ye özlem, Medine'nin ve burada yaşayan insanların ayrıcalıkları gibi konulara tahsis etmiştir. Medine'yi görmek ve hatta orada ölmek onun bu hayattaki en büyük arzusudur. Daha çok gazellerde karşılaştığımız lafız ve manaları da kullanarak bu durumu şöyle dile getirmiştir: [Mütekârib]

مُنْتَبِي طَيْبَةُ لَا أَنْبِي سِوَاهَا
فِيهَا الْحُسْنُ لَعَنِي قَدْ تَنَاهَى
كَيْفَ أَنْسَاهَا وَأَسْأَلُو حَبَّهَا
بَعْدَمَا قَدْ خَالَطَ الرُّوحَ هَوَاهَا
لَا أُطِيلُ الشَّرْحَ أَقْصَى مُنْتَبِي
أَنْ أَرَاهَا وَأُرَى تَحْتِ نَرَاهَا
لَوْ تَأَمَّلْنَا بِحَقِّ أَرْضِهَا
وَشِفَاهَا
فَاقَتْ الدُّنْيَا سِنَاءً وَسَنَاءً
بِحَبِيبِ اللَّهِ خَيْرِ الْخَلْقِ طَه

Arzum Taybe'dir. Başkasını istemem. Ve ant olsun ki bu güzellikle [arzularım] nihayete ermiştir.

Aşkını ruhuma harman etmişken nasıl unutabilirim onu, nasıl silebilirim sevdasını!?

Uzatmayayım şerhi. En yüce arzum onu görmek ve toprağının altında görülmektir.

Hakkıyla baksak eğer toprağına, [öpülecek] alınlar ve lebler olarak görürüz onu.

Allah'ın habibi, yaratılmışların en hayırlısı Taha sebebiyle, kıymet ve yücelik bakımından tüm dünyadan üstündür.

Medine Hz. Peygamber'in nuruyla ışıldayan bir şehirdir. Onun nübüvvetinin eşiği ve getirdiği yasaların tüm dünyaya yayılmaya başladığı beldedir: [Kâmil]

هَلَا اتَّخَذَتْ إِلَى الرَّسُولِ سَبِيلًا
فَتُشَاهِدَ الْمَأْمُونَ وَالْمَأْمُولَا
وَتَرَى هُنَالِكَ طَيْبَةً مَجْلُوءَةً
وَبِرَأْسِهَا مِنْ نُورِهِ إِكْلِيلًا
بَلَدٌ بِهِ شَمْسُ النُّبُوءَةِ أَشْرَقَتْ
دَامَتْ وَلَمْ تَرَّ فِي الْوُجُودِ أَفُولًا
بَلَدٌ بِهِ يَخْرُ الشَّرِيعَةَ قَدْ طَمَا
عَمَّ الْبَسِيطَةَ عَرْضَهَا وَالطُّولَا

Hz. Resul'e giden bir yol bulsan da güvenilir ve ümit beslenen kişiyi izlesen ya!

Ve orada, başında onun (Hz. Muhammed) nurundan bir taç ile ışıldayan Taybe'yi (Medine) görsen.

Nübüvvet güneşinin parladığı, baki kaldığı ve asla batmadığı belde...

Şeriat denizinin taşıp yeryüzünün dört bir köşesine yayıldığı belde...

Şair Medine dışındaki yerlerden bahsederken genelde birkaç beyitle duygularını ifade ederken Medine söz konusu olduğu zaman sözü daha uzun tutmaktadır: [Hafif]

لَكَ يَا طَيْبَةَ عَلَيْنَا عَهْدُ
دَرَكْنَا فِي الْقُلُوبِ عَضُّ جَدِيدُ

مَا رَأَيْتَكَ بِالْعُيُونِ وَلَكِنْ بِأَلْيَدٍ فِيهَا أَهْوَى لَا يَبِيدُ
 أَحَدٌ الْبَيْعَةَ الْعَرَامَ عَلَيْنَا لَكَ أَنَّ الْجَمَالَ فِيكَ قَرِيدُ
 مَنْ يَكُنْ شَاهِدًا بِفَضْلِ فَإِنِّي لَكَ بِالْفَضْلِ وَالْكَمَالِ شَهِيدُ
 سُدَّتْ كُلَّ الْبِلَادِ أَهْلًا وَفَضْلًا وَبِسُكَّانِهَا الدِّيَارُ تَسْوُدُ
 حَلَّ خَيْرِ الْأَنْامِ فِيكَ وَجَاءَ الذُّنُورُ لِلدِّينِ مِنْكَ وَالتَّائِبُ
 لَيْتَ شِعْرِي هَلْ تَقْبَلِينِي بِشِعْرِي فِيكَ أَبَدِيهِ مُنْشِدًا وَأُعِيدُ

Senin için verilmiş sözlerimiz var, kalplerdeki hatırası taze ve yeni, ey Taybe!

Gözümüzle değil ancak aşkın bitip tükenmediği kalplerle gördük seni.

Güzelliğinin eşsiz olduğuna dair biat aldı bizden sevda.

Kim bir fazilete şahit olacaksa [bilinsin ki] ben sendeki fazilete de kemâle de şahidim.

Ahalinle, faziletinle tüm beldelelere hükümdar oldun. Diyarlar sakinleri ile hükümdar olurlar.

Mahlûkatın en hayırlısı sende yaşadı da dinin zaferi ve ebediliği seninle geldi.

Bir bilebilsem, sana yazdığım şiirimle kabul eder misin beni?! Okuyarak göstersem, tekrar etsem...

3.5. Hz. Peygamber'in Ashâbı

Hz. Peygamber'in yaşadığı kutsal topraklar gibi nebevî medihlerde öne çıkan hususlardan bir diğeri de Hz. Peygamber'in ashabıdır. Hz. Peygamber'in yaşadığı topraklar nasıl kutsal topraklar ise ona inan ashabı da o denli faziletli ve yüce kimselerdir. Hz. Peygamber nasıl Peygamberler içinde en faziletli olanı ise Hz. Peygamber'in ashabı da bütün peygamberlerin ashabı içinde en faziletli olanıdır. Şair aşağıdaki beyitlerde bu bahsi şu şekilde dile getirmiştir: [Kâmil]

أَكْرَمُ بِأَنْصَارِ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ أَشَدَّ وَأَكْرَمُ بِالْمَدِينَةِ غِيَلَا
 أَكْرَمُ بِكُلِّ الصَّحْبِ مِمَّنْ نَسَمِعُ هُمُ بِجَمِيعِ صَحْبِ الْأَنْبِيَاءِ مَثِيلَا
 بُعْضُ الْأَسَافِلِ مِمَّنْ يُنْقِصُ فَضْلَهُمْ بَلْ زَادَهُمْ بَيْنَ الْوَرَى تَفْضِيلَا
 إِنَّ السَّرَاحَ إِذَا عَشِثَتْ بِضَوْوِهِ يَزِيدُ فِيهِ صَوْوُهُ تَكْمِيلَا

Ne asil aslanlardır Muhammed Nebî'nin ensarı! Ne güzel koruluktur Medine!

Ne yücedir tüm ashabı! İştihadik tüm peygamberlerin ashabı içinde bir benzerini.

Sefillerin buğu eksiltemedi faziletlerini. Aksine daha da üstün kıldı yaratılmışlar arasında.

Uğraşsın eğer kandilin ışığıyla boş yere, daha da artar aydınlığı, kemale ererek...

4. Yûsuf en-Nebhânî'nin Divanında Tasavvufî Düşüncenin Etkisi

Arap şiirinde nebevî medih türünün gelişiminde tasavvufî geleneğin önemli bir payı vardır. Hz. Peygamber'e duyulan sınırsız sevgi, sûfî çevrelerce İslâm düşüncesinin nübüvvet ekseni yorumlanmasına imkân sağlamış, varoluşa ait düşünceleri bütünüyle kuşatan varlık, bilgi ve ahlak meseleleri sûfî çevrelerce nübüvvet esası üzere açıklanmaya çalışılmıştır. Hz. Peygamber'i metafizik ve tasavvufî bir telakki ile tasavvur eden birçok sufiye göre Hz. Peygamber varlık meselesi açısından âlemin varlık sebebi ve varoluşun başlangıcı olarak karşımıza çıkar. Bilgi meselesi de sûfilerce Hz. Peygamber merkezli ele alınmış ve Hz. Peygamber bütün bilgilerin ve hikmetlerin kaynağı olarak zikredilmiştir. Tasavvufî telakki kendi düşünce sistematiği içinde ahlak meselesini de Hz. Peygamber ve nübüvveti üzerine kurmuş ve Hz. Peygamber'i ahkâkın nihâî gayesi ve insan nev'inin en mükemmel varoluşu olarak tasavvur etmiştir. Hz. Peygamber'e ilişkin bu şekilde gelişen tasavvufî telakki Yûsuf en-Nebhânî'ye ait nebevî medihlerde açıkça görülmektedir. Aşağıda yer alan başlıklarda bahsolunan hususların şairin nebevî medihlerinde ne şekilde yer aldığı ve nasıl işlendiği gösterilmiştir.

4.1. Âlemin Varlık Sebebi ve Varoluşun Başlangıcı Olarak Hz. Muhammed (s.a.s.)

Tasavvufî geleneğe ait nübüvvet telakkileri mutasavvıf şairler kanalıyla Arap şiirine dâhil olmuş ve başta *Hakikat-i Muhammediyye/Nur-i Muhammedî* düşüncesi olmak üzere pek çok tasavvufî anlayışın yansımaları kaleme alınan nebevî medihlerde kendini hissettirmiştir.³⁵ İslâm tasavvûf düşüncesine göre Cenâb-ı Hak, bizatihi nurun kendisidir. Cenâb-ı Hak her şeyden evvel Hz. Peygamber'i kendi nurundan var etmiş, diğer tüm mahlûkatı da bu nurdan yaratmıştır. Bu sebepten ötürü Hz. Peygamber'in varlığı diğer tüm mahlûkatın varlığından önce meydana gelmiştir. Sûfiler tarafından hadis olarak aktarılan, Allah'ın (cc) ilk yarattığı şeyin Hz. Peygamber'in nûru olduğunu dile getiren rivayet³⁶ ile Âdem henüz ruh ile beden arasındayken Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu dile getiren rivayet³⁷ bu tasavvufî telakkinin zeminini oluşturmaktadır. Sûfiler tarafından, Allah tarafından yaratılan ve Hz. Peygamber'in nûru olduğu dile getirilen bu nûr, tüm âlemlerin var olma sebebi ve yaratılışın da ilk nüvesi durumundadır.³⁸ Yûsuf en-Nebhânî de divanında yer verdiği kasidelerinde Hakikat-i Muhammediyye düşüncesinin etkisinde kalmış ve bu minvalde beyitler kaleme almıştır. Buna göre âlemler O'nun nurundan yaratılmıştır: [Haffîf]

خَلِقَ الْعَالَمُونَ مِنْ نُورِهِ فَهِيَ وَ بِيْرِ الْأَنْبَاءِ مِنْهُمْ خَلِيقُ
وَالِدُ الْكُلِّ فِي الْحَقِيقَةِ لَكِنْ بَعْضُ أَتْنَائِهِ لَدَيْهِمْ عُمُوقُ
خَلَقَ اللَّهُ خَلْقَهُ فَفَرِيقُ لِحْنَانٍ وَلِلْسَعِيرِ فَرِيقُ

Âlemler onun nurundan yaratıldı. Bu yüzden onlardan evlatlar[ına] iyilik yapmaya da pek yatkındır.

Hakikatte hepsinin babasıdır ancak bazı evlatlarında itaatsizlik vardır.

Allah insanları yaratmıştır da bir grup cennet bahçeleri diğer bir grup da cehennem ateşi içindir.

Şâir ilgili beyitlerde âlemlerin Hz. Peygamber'in nûrundan yaratıldığı düşüncesini dile getirmiş ve yine Hz. Peygamber'in bütün insanların babası olduğunu söylemiştir. Şairin âlemlerin Hz. Peygamber'in nûrundan yaratıldığını ve bütün insanların babası olduğunu söylemesi sûfilerin çokça dile getirdiği şu rivayetle doğrudan alakalıdır: *Ben, bütün ruhların babasıyım. Ben, Allah'ın nûrundan yaratıldım, müminlerse benim nurumdan.*³⁹ Nitekim sûfi telakkiye göre de Hz. Âdem insanların maddeten babası (Ebu'l-Beşer) iken, Hz. Peygamber bütün ruhların babasıdır (Ebu'l-Ervâh).⁴⁰ Sûfi telakkide Hz. Peygamber'in bir lakabının bütün ruhların babası anlamına gelen Ebu'l-ervâh olduğu bilinmektedir.

Yûsuf en-Nebhânî Hz. Muhammed'in varlıkların yaratılış sebebi olduğuna şu beyitle işaret eder: [Münserih]

مُحَمَّدٌ أَفْضَلُ الْحَقِيقَةِ مَنْ لَوْلَاهُ هَذَا الْوُجُودُ مَا عُرِفَا

Muhammed (s.a.s.) yaratılmışların en faziletlisidir. O olmasaydı bu varlık bilinmezdi.

Şayet Hz. Peygamber olmasaydı varlık bilinemezdi diyen şair, bir diğer şiirinde Hz. Muhammed'in yaratılıştaki ilk oluşunu vurgulamış, bu yaratılıştaki güneşin ikinci, ayın ise üçüncü olduğunu dile getirmiştir. Şaire göre Hz. Peygamber nûrun kaynağı, bütün yaratılmışların sırrı, Allah tarafından seçilen bir kuldur: [Meczû'ü'l-Kâmil]

سِرِّ الرِّيَّةِ صَفْوَةِ الْأَخْلَاقِ مِنْ كُلِّ الْحَوَادِثِ
هُوَ أَوْلُ وَالسَّمْسِ نَائِي نُورِهِ وَالْبَدْرُ ثَالِثُ

Mahlûkatın sırrı ve yaratıcının sonradan yaratılmışlar arasından seçtiği [peygamber]...

³⁵ Muhammed, *el-Medâihu'n-Nebeviyye*, 39 vd.

³⁶ Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye Tercümesi*, çev. Abdulbâkî (Dersâadet, 1316), 1/6-7; İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/255-256; Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Tedbirât-ı İlahiyye Tercüme ve Şerhi*, ed. Mustafa Tahralı, çev. Ahmed Avni Konuk (İstanbul: İz Yayıncılık, 1992), 67. Rivayet Kütüb-i Sitte'de yer almamaktadır.

³⁷ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975). "Menâkıb", 1.

³⁸ Detaylı bilgi için bk. Murat Ak, *Şair ve Peygamber Na't Geleneğinde Hz. Peygamber İmgesi* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019), 75-83.

³⁹ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1/255-266 Rivayet bu şekilde Kütüb-i Sitte'de yer almamaktadır.

⁴⁰ Mehmet Demirci, "Hakikat-i Muhammediyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/180.

O ilktir. Güneş nurundan [yaratılan] ikinci dolunay ise üçüncüdür.

Yûsuf en-Nebhânî'nin pek çok beyitte Hz. Peygamber'in bütün nûrun kaynağı oluşuna güneş sembolünü kullanarak değindiği görülür. Hz. Peygamber'in güneşten farkı ışığının hiçbir zaman kaybolmaması ve kaybolmayacak olmasıdır. Bu şekilde şairin Hz. Peygamber'in nuruna kıdemiyet atfında bulunduğu da görülmektedir: [Tavîl]

هُوَ الشَّمْسُ إِلَّا أَنَّ فِي الْكَوْنِ نُورُهُ يَدُومُ وَنُورُ الشَّمْسِ لَيْسَ يَدُومُ

O güneştir. Ancak onun nuru kâinata bâkidir. Güneşin nuru ise bâki değildir.

Yûsuf en-Nebhânî'nin Hakikat-i Muhammediye fikrinin etkisiyle söylediği beyitlere daha fazla örnek vermek mümkündür. Ancak meselenin anlaşıldığı kanaatinde olduğumuz için bu kadarıyla iktifa etmek uygun olacaktır. Bu örneklerden anlaşıldığı üzere şair tam da söz konusu tasavvufî düşünceye uygun olarak Hz. Muhammed'in Allah'ın nurundan yaratılan ilk varlık oluşuna, onun diğer tüm yaratılmışların yaratılması noktasında esas sebep olduğuna ve bizzat nurdan yaratılmasının yanı sıra diğer nurların da kaynağı oluşuna vurgu yapmıştır.

4.2. Ahlâkın Nihâî Gayesi ve İnsân-ı Kâmil Olarak Hz. Muhammed

"En ideal insan kimdir?" sorusunun cevabı, Doğu ve Batı bütün düşünce sistemlerini hayli meşgul etmiştir. Kadim zamanlardan bugüne üzerinde birçok düşünce serdedilmiş olan insân-ı kâmil, Hicrî 7. yüzyıldan sonra Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) tarafından tasavvuf literatürüne dâhil edilmiş ve insân-ı kâmil düşüncesi sûfî gelenek üzerinden İslâm düşüncesinde yer bulmuştur.⁴¹ Muhyiddin İbnü'l-Arabî tarafından salık verilen insân-ı kâmil telakkisine göre varlık âleminde yegâne insân-ı kâmil vardır ve bu insân-ı kâmil de bizzat Hz. Muhammed'dir (s.a.s.). Hz. Muhammed (s.a.s.) bütün âlemin bir özetidir. Kemâliyet noktasında mesafe alan veliler Hz. Peygamber'in varisleridir ve kâmil olma hususunda Hz. Peygamber'in mutlak kemâlden nasibdar oldukları ölçüde kemâl sahibidirler. Bununla birlikte, bütün nebî ve velîler kemâle vekâleten sahiptirler. Bütün bir kemâlin asaleten sahibi ise Hz. Peygamber'dir.⁴² Bu anlamda gerçek ve yegâne insân-ı kâmil Hz. Peygamber olarak karşımıza çıkar. Bu suretle tasavvufun bütün dönemlerinde insân-ı kâmilden bahsetmek Hz. Peygamber'den söz etmek, insân-ı kâmil anlatmak da Hz. Peygamber'i anlatmaktır.⁴³

Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) tarafından tasavvuf literatürüne dâhil edilen insân-ı kâmil ıstılahı Arap şiirinde de belli konularda ve dönemlerde etkisini bariz şekilde göstermektedir. Mutlak insân-ı kâmil olan Hz. Peygamber, Allah (c.c.) ile yaratılmışlar arasındaki bir köprü mesabesindedir. Allah (c.c.) hükümlerini ve varlık feyzini insanlara ve tüm yaratılmışlara insân-ı kâmil yani Hz. Peygamber vasıtasıyla ulaştırır. O Allah'ın ahlakıyla ahlaklandığı için kusursuz ve hiçbir varlığın erişemeyeceği kâmil ahlaki özelliklere sahiptir. Doğru sözlü ve marifet sahibidir. Davranışları yerli yerince olup işleri gerektiği gibi en güzel biçimde yapandır. Allah Teâlâ'nın varlığının en büyük delilidir. Çünkü O'nun isimleri ve sıfatlarının en güzel tecelligâhı insân-ı kâmildir.⁴⁴ Yûsuf en-Nebhânî'nin divanı incelendiğinde hemen hemen bütün şiirlerinde Hz. Peygamber'in, bu anlayışın merkeze alınarak tasvir edildiği söylenebilir.

Yûsuf en-Nebhânî'ye göre Hz. Muhammed (s.a.s.) kâmil sıfatlara sahiptir. Onun bu sıfatlarındaki kemâl için hiçbir kusur söz konusu olamaz. Nitekim Allah (c.c.) da bu hususu ayetleriyle sabit kılmıştır: [Meczû'ü'l-Kâmil]

حَيْرٌ كَامِلٌ أَلٌّ أَوْصَافٍ لَا يَعْزُوهُ نَقْصٌ
كَمْ جَاءَنَا مِنْ رَبِّهِ فِي فَضْلِهِ بِالذِّكْرِ نَصٌ

Mahlûkatın en hayırlısı, hiçbir eksikliğe uğramayacak kâmil vasıfları olandır [o].

Rabbinden bizlere onun faziletine dair Kuran'da nice naslar gelmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.s.) insanların en şerefli ve en üstünüdür. Bu üstünlüğün sebebi insân-ı kâmil olmasıdır. [Hafif]

أَحْمَدٌ حَامِدٌ مُحَمَّدٌ أَلْمُ مُودٌ حَيْرٌ أَلْوَرَى النَّجِيِّ الصَّادِقِ

⁴¹ Abdulhamit Sinanoğlu, "İslam Düşüncesinde 'İnsan-ı Kâmil' Anlayışı ve Allah İle İlişkilendirilmesinin Teolojik Değeri", *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Ocak 2009), 94.

⁴² Ekrem Demirli, "İnsan-ı Kâmil Ne Demektir?", *İbnü'l-Arabî Metafizîği* (İstanbul: Sufi Kitap, 2013), 299.

⁴³ Murat Ak, *Şair ve Peygamber Na't Geleneğinde Hz. Peygamber İmgesi*, s. 149.

⁴⁴ Detaylı bilgi için bk. Mehmet S. Aydın, "İnsân-ı Kâmil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/330-331.

سَادَ كُلِّ أَوْزَى بِكَلِّ كَمَالٍ خَيْرٌ حَرِّ اللَّهِ عَبْدٌ رَقِيقٌ

Ahmed, Hâmid, Muhammed, Mahmûd'dur o. İnsanların en hayırlısı doğru sözlü Nebi...

Tüm kemâlâtı sebebiyle insanlara hükmetmiştir. Özgürlerin en hayırlısı... Allah'ın ise kul gibi kulu...

İnsan-ı kâmil olma özelliği Allah Teâlâ tarafından yalnızca Hz. Peygamber'e verilmiştir. Hiçbir varlığın bu rütbeğe erişmesi mümkün değildir. [Hafif]

كَمْ عَظِيمٍ بَيْنَ أَوْزَى ائْتَارَ لَكَيْنَ لَمْ يَخْرُ غَيْرُهُ الْكَمَالِ الْوَقِيَا

İnsanlar içinde nice ulular üstünlük elde ettiler. Ancak ondan gayrı kimse tam bir kemâle erişemedi.

Tasavvuf düşüncesine göre yaratma Cenâb-ı Hakk'ın esmâ ve sıfatlarıyla eşyaya tecellî etmesi şeklinde gerçekleşen bir hadisedir. Bütün bir eşyâ Allah'ın (c.c.) esma ve sıfatlarının tecellîgâhı iken (meclâ), Hz. Peygamber bu tanrısal tecellinin en müstesnâ tecellîgâhı olması suretiyle insân-ı kâmil olmuştur. Esmâ ve sıfatların en kâmil mazharı Hz. Peygamber, Allah Teâlâ'nın en has ve samimi kuludur. Allah'ın (c.c.) esma ve sıfatlarının kendisinde tecelli ettiği kimsedir. [Hafif]

وَهُوَ لِلَّهِ وَوَحْدَهُ عَبْدُهُ الْحَا لِبَصْنِ مَجَلَى الصِّفَاتِ وَالْأَسْمَاءِ

كُلُّ فَضْلٍ فِي الْخَلْقِ فَهُوَ مِنَ اللَّهِ بِهَ الْإِلَهِيَّةِ وَمِنْهُ لِأَشْيَاءِ

O, tek olan Allah'ın halis kulu, sıfatlarının ve isimlerinin ise tecellîgâhdır.

Yaratılmışlar içerisinde lütfun tamamı Allah tarafından ona verilmiş, ondan da eşyaya geçmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.s.) Allah'ın yeryüzündeki halifesi ve temsilcisidir. Bütün peygamberlere ona tabi olmak ezelde farz kılınmıştır. Bu bakımdan o, Allah'ın hükümlerinin yeryüzündeki yegâne icra makamıdır: [Meczû'ü'l-Kâmil]

مَوْلى الْخَلَائِقِ نَائِبِ الْإِخْلَاقِ خَلَاقِ إِتْرَامَا وَنَقْضَا

لَمْ يَفْضِ قَطُّ قَضِيَّةً إِلَّا هَا هَا الرِّحْمَنُ أَمْضَى

جَعَلَ الْإِلَهَةَ مِنْ الْقَدِيدِ مَ وَلَاءَهُ فِي الرِّسْلِ قَرْضَا

Yaratılmışların efendisi, tasdik edici ve nakzedici olarak yaratıcının naibi[dir] o.

Bir hüküm vermiş olmasın ki Rahmân onu onaylamamış olsun.

Allah kadim zamanda peygamberler içinde onun velayetini farz kılmıştır.

İnsan-ı kâmil olmanın bir gereği olarak ahlâk bakımından da kusursuz niteliklere sahip olan Hz. Peygamber, ahlâkın nihâî gayesi olarak da karşımıza çıkar. Hz. Peygamber, bütün nûrların kendisinden çıktığı, nuruyla varlıklar için hidayet güneşi görevi yapan, aynı zamanda bütün ahlakî hasletlerin kutbu yani bu hasletleri maddî şahsında toplayandır. [Basîf]

شَمْسُ الْهُدَى كَلُّ نُورٍ مِنْهُ مُقْتَبَسٌ لِكِنَّةِ لِلْمَعَالِي كَلِّهَا فَطُبُّ

Hidayet güneşidir o. Bütün nurlar ondan muktebestir. Ancak tüm yüce hasletlerin kutbudur da.

Şair Hz. Muhammed'i klasik medihlerde memdûhların sıkça övüldüğü bazı hasletler yönüyle de methetmiştir. Cömertlik, cesaret ve kahramanlık bunlardan birkaçıdır: [Tavîl]

وَمَنْ ذَا يُطِيقُ الْفَيْضَ مِنْ بَحْرِ جُودِهِ وَحَسْبُ جَمِيعِ الْخَلْقِ مِنْ عَنَيْتِهِ نَقْطُ

بِهِ زَيْنَ اللَّهِ الْوُجُودِ بِخَاتِمِ لِأَعْظَمِ أَفْلَاكِ السَّمَا نَعْلُهُ قُرْطُ

أَجَلُ مُلُوكِ الْأَرْضِ مِسْكِينُ تَابِهِ وَلَيْتُهُمْ فِي يَوْمِ سَطُوتِهِ قَطُّ

وَأَفْرَادُ أَسَادِ الْوَعَا فِي خُرُوبِهِ نِعَاجُ وَأَهْلُ الْجُودِ فِي بَحْرِهِ بَطُّ

Cömertlik denizinin taşkınına kim karşı koyabilir! Bütün mahlûkata [cömertlik] yağmurunun bir damlası yeter.

Allah onunla varlığı bir yüzük gibi süslemiştir. Semanın en yüce katları için bir küpedir ayakkabısı.

Yeryüzünün en yüce kralları onun kapısında dilencidir. Aslanları da onun saldırıya geçtiği gün bir kedidir [ancak].

Savaş aslanlarının her biri onun savaşlarında koyunlara benzer. Cömertlik ehli ise onun denizinde ancak ördeklerdir.

4.3. Bilginin ve Hikmetin Kaynağı Olarak Hz. Muhammed

İslâm tasavvuf düşüncesinde Cenâb-ı Hak'tan (c.c.) ilk nûr olarak zuhûr ettiği düşünülen ve bu ilk nûrun sahibi olduğu dile getirilen Hz. Peygamber, sahip olduğu nûr vasıtasıyla âlemde var olan bütün bilginin ve hikmetin de kaynağı olarak tasavvur edilir. Bütün bilgi nûrları âleme Hz. Peygamber'in sahibi olduğu bu ilk nûr vesilesiyle yayılmaktadır. Hakikat, kemâliyet ve insâniyete mahsus bütün bilgi ve hikmetin kaynağı nûr-ı Muhammedî de denilen Hz. Muhammed'in (s.a.s.) mişkâtıdır. Hallâc-ı Mansûr ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, yaratılanların ilki olması hasebiyle bütün peygamberlerin bilgilerini hâtemü'l-enbiyâ olan Hz. Peygamber'in nûrundan aldıklarını söyler. Bu suretle, bütün irfânî bilginin ve insânî hikmetin aslı kaynağı Hz. Peygamber'dir. Hz. Peygamber bilgi konusunda vâcibu'l-vücûd olan Allah (c.c.) ile mümkinât âlemi arasında aracıdır. O, yaratıcı ve hakikat bilgisini varlık âlemine taşır. Burada üzerinde önemle durulması gereken husus, bütün bilginin kaynağı olarak Hz. Peygamber'den (s.a.s.) bahsedilirken Hz. Muhammed'in (s.a.s.) sûretine değil, hakikat-i Muhammedi'ye işaret edilmesidir. Bütün bilgilerde etkin olan, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hakikatidir. Özetle söylemek gerekirse sûfilere nûr-i Muhammedî düşüncesinden yola çıkarak, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) bütün bilginin ve hikmetin kaynağı olduğunu dile getirmişlerdir. Bütün bilgiler Hz. Muhammed'in (s.a.s.) nûrundan tevarüs edilmiştir. Sûfiler tarafından bilgi ve hikmetin Hz. Muhammed'in (s.a.s.) nûrundan zuhûr etmesi ya da bütün bilgi ve hikmetin kaynağı oluşu O'nun sirâc-i münîr (nûr saçan kandil) oluşu ile de ilişkilendirilmiştir.⁴⁵

Hz. Peygamber, bu tasavvufî düşüncenin etkisiyle şiir kaleme alan birçok şair tarafından ilimle ilişkili olarak her şeyi bilen, her şeyin kaynağı olan anlamlarına gelen âlim, ârif, mahzen, ma'den, menbâ gibi sıfatlarla tavsif edilmiştir. Bu etki Yusuf en-Nebhânî'nin şiirinde de açıkça görülmektedir.

Yusuf en-Nebhânî'ye göre Hz. Peygamber, diğer bütün canlıların sadece küçük bir kısmına sahip oldukları ilimlerin tamamına sahiptir. O, gayb âlemlerinin mutlak bilgisine de sahiptir: [Meczû'ü'l-Kâmil]

مَصْرُ	اللَّهِ	خَلْقِ	وَلِكُلِّ	جَمِيعَهَا	الْعُلُومِ	شَرِبْتُ
وَحَرْصُ	تَحْقِيقِ	نَمِّ	مَا	بِأَسْرِهَا	الْعُيُوبِ	عَلِمْتُ

Allah'ın yarattıklarının [ancak] bir yudumunu içebildiği ilimlerin tamamını içti o.

Gayb âlemlerini büsbütün öğrendi. [Onun için] ne tahmin vardır ne de zan.

Hz. Peygamber okuma yazma bilmeyen ümmî bir peygamberdir. Şairlerin Hz. Peygamber'in âlimliğini ümmîliği birlikte zikrettikleri görülür. O, okuma yazma bilmediği halde bütün ilimlere asaleten sahip olduğu için ilmiyle bütün âlemleri kuşatmaktadır: [Tavîl]

وَالْحَطُّ	الْقِرَاءَةَ	سَجَايَاهُ	مِنْ	وَمَا	بِعَلْمِهِ	كُلَّ	عَمِّ	لَقَدْ
------------	--------------	------------	------	-------	------------	-------	-------	--------

Seciyelerinde okuma ve yazma olmadığı halde ilmiyle bütün âlemleri kuşattı...

Sonuç

1849-1932 yılları arasında yaşayan Yûsuf en-Nebhânî Hadis ve Kelam başta olmak üzere farklı ilim dallarında telif ettiği pek çok eserle şöhret bulmuş önemli bir kişiliktir. Nebhânî bu velûd ilmi kişiliğinin yanı sıra nebevî medih alanında yaptığı çalışmalar ve nazmettiği kasideler ile de kendini ispatlamış biridir. Bu nedenledir ki yaşadığı dönemin Hassân'ı ve Bûsîrî'si gibi yakıştırmalara layık görülmüştür.

el-Hemziyyetu'l-elfiyye, *Taybetu'l-ğarrâ'*, *er-Râiyyetu's-suğrâ* ve *en-Nazmu'l-bedî'* gibi Hz. Peygamber'in medhine dair pek çok kaside nazmeden şair bunların tamamını *el-'Ukûdu'l-lü'lü'iyye fi'l-medâ'ihî'n-nebeviyye* adı altında bir araya getirmiştir. Nebhânî'nin nebevî medih alanındaki önemli katkılarından biri de farklı dönemlerde yaşamış şairlerin kaleme aldıkları nebevî medihlerden yaptığı seçkiler neticesinde meydana getirdiği *el-Mecmû'atu'n-Nebhâniyye fi medâ'ihî'n-nebeviyye* isimli şiir koleksiyonudur.

Alfabenin her bir harfini kafiye olarak belirlediği onar beyitlik kasidelerden oluşan *es-Sâbikâtu'l-ciyâd fi medhi seyyidi'l-'ibâd* adlı küçük hacimli divanı da gerek klasik Arap şiirinden gerek de yaşadığı dönemden izler barındırması yönüyle en dikkat çekici eserleri arasındadır. Bu çalışmada şairin bu divanı incelenmiş olup netice olarak aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Yûsuf en-Nebhânî'nin bu divanda yer alan kasideleri nazmetmesindeki temel saikleri; Hz. Peygamber'e olan sevgi ve muhabbetini dile getirme isteği, Hz. Peygamber'in risâletine destek verme arzusu, nebevî medhi kutsal bir görev olarak telakki etmesi, Hz. Peygamber'e olan bağlılığını ifade etmek istemesi, Hz. Peygamber'den şefaahat talebinde bulunma arzusu ve Hz. Peygamber'in zikri ile sözlerinin değer kazandığına ilişkin düşüncesi olarak özetlemek mümkündür. Dolayısıyla bu yönüyle onun klasik nebevî medih geleneğini sürdürdüğü ve alanda hatırı sayılır bir yenilik ortaya koyamadığı söylenebilir.

⁴⁵ Konuya ilişkin detaylı bilgi için bk. Murat Ak, *Şair ve Peygamber Na't Geleneğinde Hz. Peygamber İmgesi*, s. 121-139.

Şair kasidelerinde Arap şiirinde yaygın olarak kullanılan Tavîl ve Basît gibi uzun bahirler yerine daha çok Hafif ve Kâmil gibi nispeten daha kısa bahirleri tercih etmiştir. Şairin yaşadığı dönemde, nebevî medihlerin sufi meclislerinde ezberlenip okunduğu dikkate alındığında, şiirlerindeki beyit uzunluklarını kısa tutularak ezber kolaylığı sağlama arzusunun bu tercihindeki önemli etken olduğu çıkarımında bulunulabilir.

Kasidelere bazen herhangi bir mukaddime bölümü olmaksızın doğrudan ana konuyla başlamıştır. Mukaddime bölümü olan kasidelerde ise bu bölümün oldukça kısa tutulduğu görülmektedir. Elbette onar beyitlik kısa kasideler kaleme alması, bazı şiirlerinde mukaddime bölümlerinin olmamasında yahut kısa tutulmasında rol oynayan en önemli faktördür. Şair bu bölümde genelde Hz. Peygamber'e ve onun yaşadığı kutsal topraklara özlemini dile getirmiştir. Bunun yanı sıra afif gazel, atlâl, zühd ve münâcât gibi temalara da yer vermiştir. Mukaddime bölümünün ardından Hz. Peygamber'i farklı yönleriyle metheden şair kasidelerin hâtime bölümünde ise daha çok tevessül, dua, şefaât talebi ve nasihat gibi temaları tercih etmiştir. Şairin bu yönüyle de klasik nebevî medih geleneğine tabî olduğu ifade edilmelidir.

Hz. Peygamber'in methedildiği dizelerde daha çok onun şemâlinin, üstün ve seçilmiş bir kişiliğe sahip oluşunun, mucizelerinin, yaşadığı kutsal toprakların ve ashâbının ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Şairin Bûsîrî'den fazlaca etkilendiği anlaşılan bu beyitlerde genel olarak klasik nebevî medih geleneğine tabî olduğu ve bu geleneğin dışına pek çıkmadığı söylenmelidir.

Yûsuf en-Nebhânî'nin şiirlerinde tasavvufî düşüncenin büyük etkisi vardır. Şairde bu düşüncenin etkisiyle gelişen Hz. Peygamber tasavvurunun oldukça felsefî ve metafizik bir tasavvur olduğunu söylemek mümkündür. İslâm düşüncesinde özellikle Hallâc-ı Mansûr ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî geleneği ile başlayan, varoluşun bütününe kapsayan varlık, bilgi ve ahlak meselelerine ilişkin Hz. Peygamber'i merkeze alarak yapılan tasavvufî açıklamaların Yûsuf en-Nebhânî'nin medihlerinde açıkça yer aldığı görülmektedir. Hakikat-i Muhammedî/Nûr-i Muhammedî telakisi doğrultusunda, şaire göre Hz. Peygamber, varlık açısından bütün bir yaratılışın sebebi ve ilk nüvesi olarak karşımıza çıkar. Hz. Peygamber, Cenâb-ı Hak'tan ilk zuhûr eden/yaratılan olması ve her şeyin kendisinden neş'et etmiş olmasıyla bütün bilgi ve hikmetin de kaynağıdır. O'nun ilmi, bütün âlemleri kuşatmaktadır. Ahlakî açıdan da varlığın nihâi gayesi olan Hz. Peygamber, yegâne insân-ı kâmilidir. Bütün güzellik de yeryüzüne kendisinden neş'et etmektedir. Genel hatlarıyla felsefî ve metafizik diyebileceğimiz bu tasavvur tasavvufî düşünceyi doğrudan benimsemiş ve bu düşünceden etkilenmiş olan Yûsuf en-Nebhânî'nin nebevî medihlerinde açıkça görülmektedir.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI/AUTHOR CONTRIBUTION STATEMENT

Makaledeki Yazar Katkılarının Yüzde ile Gösterilmesi (Showing Author Contributions in the Article as Percent)		1. Sorumlu Yazar (Responsible Author)	2. Katkı Sunan Yazar (Contributer Author)
Çalışmanın Tasarlanması	Conceiving the Study	%50	%50
Veri Toplanması:	Data Collection	%50	%50
Veri Analizi	Data Analysis	%50	%60
Makalenin Yazımı	Writingup	%50	%50
Makale Gönderimi ve Revizyonu	Submission and Revision	%50	%50

Not(e): Belgenin imzalı asıl nüshası dergi süreç dosyalarında mevcuttur./The signed original copy of the document is available in the journal process files archive.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Ak, Murat. *Şair ve Peygamber Na't Geleneğinde Hz. Peygamber İmgesi*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019.
- Alevî, Ebû Bekr b. Ahmed b. Huseyn el-Habeşî. *ed-Delîlül-Müşîr*. Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1997.
- Arslan, Adnan. "20. YY. Filistin Şairlerinden Nebhânî'de Hiciv". *Social Sciences Studies Journal* 4/13 (2018), 101-113. <https://doi.org/10.26449/sss.291>
- Aydın, Mehmet S. "İnsân-ı Kâmil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/330-331. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Baytâr, Abdurrezzâk b. Hasen. *Hilyetü'l-beşer fî târihi'l-karni's-sâlisâ 'aşar*. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- Bekrî, Ebu'l-Feyz Abdüssettâr b. Abdilvehhâb. *Feyzu'l-Meliki'l-Vehhâbi'l-Müteâlî*. Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 2. Basım, 2009.
- Cündî, Edhem Âl. *A'lâmü'l-edeb ve'l-fen*. 2 Cilt. Matbaatü'l İttihâd, 1958.
- Demirci, Mehmet. "Hakikat-i Muhammediyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/179-180. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Demirli, Ekrem. "İnsan-ı Kâmil Ne Demektir?", *İbnü'l-Arabî Metafiziği*. İstanbul: Sufi Kitap, 2013.
- Durmuş, İsmail. "Methiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/406-408. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Eminoğlu, Ali. *Şekil ve Muhteva Yönünden Muallakât Kasideleri*. Konya: Aybil Yayınları, 2017.
- Enîs, İbrahim. *Mûsika's-şî'r*. Kahire: Mektebetü'l-Anglo el-Mısıriyye, 2. Basım, 1952.
- Fidan, İbrahim. *Arap Şiirinde Hz. Peygamber - Kasidetü'l-Bürde (Bânet Suâd) ve Muârazalarında Hz. Peygamber İmgesi*. Ankara: İlahiyât, 2021.
- İbn Hicce el-Hamevî, Ebu'l-Mehâsin Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Abdillâh. *Hizânetü'l-edeb ve ğayetü'l-ereb*. thk. 'İsâm Şakyû. 2 Cilt. Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2004.
- İbn Raşîk el-Kayravanî, Ebû Ali el-Hasen b. Raşîk el-Ezdî. *el-Umde fî mehâsini's-şî'r ve âdâbih*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 5. Basım, 1981.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. *Tedbîrât-ı İlahiyye Tercüme ve Şerhi*. ed. Mustafa Tahralı. çev. Ahmed Avni Konuk. İstanbul: İz Yayıncılık, 1992.
- İbnü'l-Esîr, Ziyâüddîn. *el-Meselüs-sâir fî edebi'l-kâtib ve's-şâir*. thk. Ahmed el-Hûfî, Bedevî Tıbbâne. Kahire: Dâru'n-Nahda, ts.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. "Şemâil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/497-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kastallânî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr. *el-Mevâhibü'l-ledünniyye Tercümesi*. çev. Abdalbâkî. Dersâdet, 1316.
- Küçüksarı, Mücahit. "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Taştîr". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 15/1 (01 Nisan 2015), 189-206. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marife/437069>
- Mâlikî, Muhammed Hasen b. Alevî b. Abbâs el-Hasenî. *Fihristü's-şüyüh ve'l-esânîd*. Beyrut, 2003.
- Muhammed, Mahmûd Sâlim. *el-Medâihu'n-Nebeviyye hattâ nihâyeti'l-asri'l-Memlûkî*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Mübârek, Zekî. *el-Medâihu'n-Nebeviyye*. Dâru'l-Mehacceti'l-Beydâ, 1935.
- Özervarlı, Mehmet Sait. "Yûsuf b. İsmâil en-Nabhânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/471-472. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Pekparlatır, Selçuk. *Osmanlı Dönemi Şairlerinden Yûsuf el-Esîr ve Şiiri*. Konya: Palet Yayınları, 2019.
- Safedî, Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Türkî Mustafâ el-Arnaûd. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000.
- Sevâfirî, Kâmil. *el-Edebü'l-arabiyyi'l-mu'âsir fî Filistîn*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1979.
- Sinanoğlu, Abdulhamit. "İslam Düşüncesinde 'İnsan-ı Kamil' Anlayışı ve Allah İle İlişkilendirilmesinin Teolojik Değeri". *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Ocak 2009), 93-114.
- Suzan, Yahya. "Arap Şiirinde Bir Nazım Türü: Tahmîs". *Şarkiyat* 3 (01 Nisan 2010), 54-68.
- Şen, Ahmet. "Aruza Dair Didaktik Bir Manzûme: Yusuf en-Nabhânî'nin Medh-i Nebîsi". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (11 Temmuz 2021), 680-691. <https://doi.org/10.17050/kafkasilahiyat.944186>

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975.

Yıldız, Ahmet. “Modern Arap Edebiyatında Muâraza: Ahmed Şevkî-Hâşim er-Rifâî Örneği”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (30 Eylül 2021), 1155-1188. <https://doi.org/10.33415/daad.1003205>

Yiğit, Mesut. *Yusuf en-Nebhânî ve Şiirindeki Tasavvufî Unsurlar*. Ankara: Fecr Yayınları, 2020.

Zirikli, Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed. *el-A'lâm*. Beyrut: Dârü'l-'ilm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.